

Dr. Meggyesi Tamás

**A XX. SZÁZAD
URBANISZTIKÁJÁNAK
TÖRTÉNETE**

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3
1.0 fejezet A 20. SZÁZADI URBANISZTIKAI GONDOLKODÁS FORRÁSAI.....	4
1.1. A szociál-utópiák hagyománya	4
1.2. Az urbánus hagyomány.....	5
1.3. A kertváros hagyomány	6
2.0. fejezet A MODERN VÁROSÉPÍTÉSZET FORRÁSAI.....	7
2.1. A német racionalizmus.....	7
2.2. A szovjet avant-garde urbanisztikája.....	8
2.3. Le Corbusier életműve	8
2.4. Az Athéni Charta	9
2.5. Az urbánus hagyomány továbbélése.....	10
3.0. fejezet A TOTÁLIS DIKTATÚRÁK VÁROSÉPÍTÉSZETE.....	11
3.1. Az olasz fasizmus városépítésze.....	11
3.2. A német fasizmus városellenessége.....	12
3.3. A szocialista realizmus.....	12
4.0. fejezet A NAGY SZÁMOK ÉPÍTÉSZETE.....	13
4.1. A tömeges lakásépítés kezdetei	13
4.2. A Team 10 kísérlete a tömeges lakásépítés humanizálására.....	14
4.3. A szomszédsági rendszer kálváriája	15
4.4. A nagyvárosok területi fejlesztésének alternatívái.	16
4.5. „A jövő városa”	17
5.0. fejezet A VÁROS ÚJJÁSZÜLETÉSE	18
5.1. Az urbánus hagyományok újjáélédeése.....	18
5.2. A realizmus.....	19
6.0. A TÖRTÉNELEM TANULSÁGA A MÁBAN(Összefoglaló).....	19

BEVEZETÉS

A 20. század urbanisztikai gondolkodásának a gyökerei a 19. századba nyúlnak vissza. Az ipari forradalmak nyomán kibontakozó és népvándorlás méreteket öltő városba áramlás környezeti és társadalmi hatásai a múlt században váltották ki az alapvető eszméket és beavatkozási stratégiákat, amelyekre csaknem minden 20. századi városépítési ideológia visszavezethető. Ezen túlmenően korunk városépítési irányzatainak közös sorsa, hogy versenyt kell futniuk az idővel. Az urbanizáció ugyanis nem egyirányú folyamat és törvényszerűségei csak megkésve ismerhetők fel. Sokáig úgy tűnt, hogy a városba áramlás visszafordíthatatlan és a világot előbb utóbb be fogják hálózni az egymással összeérő nagyvárosok. Kiderült azonban, hogy a koncentráció csak a fejlődés első állomása és az erőteljes iparosodással függ össze: a mobilitás alacsony fokán a lakosság igyekszik munkahelye közelében letelepedni. A szállítás fejlődésével és különösen a motorizált közlekedés elterjedésével - Amerikában már a 20-as évek végétől, Európában az 50-es évek végétől - egy ellenkező irányú mozgás bontakozik ki: a szuburbanizáció. A gazdaságilag legfejlettebb országokban egy-egyre szélesedő középosztály és a termelő tevékenységek egyre szélesebb köre költözik ki a városból. Emiatt a város népességszámának növekedése - Európában a 70-es évektől kezdődően - először lelassul, majd fogyni kezd, és a nagyvárosok közti térségek eddig elhanyagolt települései kezdenek fejlődni. A városmagok válságba kerülnek és egyesek dezurbanizációról beszélnek. Ezzel egyidejűleg csökken a városmagok túlterheltsége is, ami viszont felértékeli a területet, és beindulnak a város rehabilitációs programok. Ezt a folyamatot reurbanizációnak is nevezik. Az urbanizáció irányváltásai és a nyomában megváltozó társadalmi igények árnyékában ünnepest városépítési eszmék avulnak el váratlanul, és új elvek, törekvések jelennek meg, hogy aztán azokat is meghaladja az idő. Ez a 20. századi urbanisztikai gondolkodás drámai küzdelme a gyorsuló idővel, és egyben legfontosabb tanulsága is: nincsenek ideális, mindenkor és mindenütt alkalmazható megoldások.

Korunk urbanisztikai gondolkodásának másik tanulsága az, hogy minden eszme, megoldás mögött politikai vagy legalább is világnézeti állásfoglalás rejlik. Ezért a településtervezési elvek története egyben eszmetörténet is. Megismerésük azért is fontos, hogy összehasonlító elemzésükkel elfogulatlanabban foglalhassunk állást a mai kérdésekre adható válaszokkal szemben, és tudatában legyünk felelősségünknek.

A 19. század első felében az eredeti tőkefelhalmozódás, a racionalizmus, a liberális eszmék elterjedése és a nemzeti függetlenségi mozgalmak kedvező feltételeket teremtettek a társadalmi kísérletekhez: ez a szociál-utópiák korszaka. A század 2. felében a politikai légkörre ránehezedik a megerősödő európai monarchiák konzervativizmusa, de a polgársággal kötött kompromisszum jegyében látványos közmunkák segítségével újrateremtik a már-már katasztrofális helyzetbe került nagyvárosokat. A szociálutópiák és a városátépítési akciók két, egymástól eltérő értékrendszerrel jellemezhető hagyományt teremtenek. Az elsőt anti-urbánus vagy városellenesnek, a másodikat urbánus hagyománynak nevezhetjük. A két szélső álláspontot a századfordulón a kertváros mozgalom próbálja meg egyesíteni.

1.1. A szociál-utópiák hagyománya

A szociál-utópiák először azokban az országokban jelennek meg, ahol az iparosodás a legelőrehaladottabb, és ahol a városok nyomorúsága is legfeltűnőbb: Angliában és Franciaországban. A várost, mint megoldást elutasítják, és egy ideálisnak vélt közösségi és környezeti formációban - amit távol a nagyvárosoktól, modellszerűen próbálnak ki - szinte újra akarják kezdeni az emberiség történelmét. Legjellegzetesebb képviselői R. Owen, Ch. Fourier és W. Morris. Robert Owen kora szociális gondolkodású nagyiparosai közé tartozik, akiket - a munkásokkal és életkörülményeikkel való törődésük miatt - paternalistáknak is szokás nevezni. Owen ideális faluja egy nagykiterjedésű négyszögletes tér köré épül, aminek központját az iskola képezi¹. Lakosszáma 1200 fő. Meg van győződve róla, hogy az embereket a megfelelő nevelés teszi jókká, és hisz benne, hogy ideálisnak tartott elrendezése önmagában is hozzájárul a közösség boldogságához. Az ipar szerepe csupán a nehéz fizikai munka kiváltása. Elképzelése szerint e falvak lassan benépesítenék a földet és a városok fokozatosan megszűnének. Charles Fourier ideális települése, a falanszter egy hatalmas barokk palotára emlékeztet², mert egy igazságos társadalomban szerinte mindenki palotában lakik. Lélekszáma ugyan csak 1500 fő, egyetlen épületegyüttese mégis miniatürizált város, a funkciók szintenként történő szigorú szétválasztásával, az utcákat helyettesítő galériákkal és épületszárnyakat összekötő átjárókkal³. Fourier számára a szervezés tölti be ugyanazt a szerepet, mint Owennél a nevelés. A közösség életét az-az elv szabályozza, hogy a tevékenységeket 2 óránként változtatni kell: Fourier ettől reméli, hogy az ember felszabadul a munkamegosztás elidegenítő kényszeréről. A falanszterek egymástól távol, szabadon állnak a természetes tájban és előbb- utóbb éppúgy benépesítik majd a földet, mint Owen ideális falvai.

Owen és Fourier utópiáinak közös vonása, hogy a várost, mint megoldást elutasítják és azok valós problémáival nem is foglalkoznak. Egy ideális jövőképpen gondolkodnak, de a hozzá vezető út nélkül, emiatt kísérleteik is kudarcra vannak ítélve. Magatartásuk jellegzetesen városellenes. Fouriernél megfigyelhető ugyan a város egyes elemeinek átmentése, ez azonban formális marad, hiszen a falusi nagyságrend nem hozhatja létre az urbánus élet megnyilvánulásait. Hisznek a geometrikus formák rendező erejében és abban, hogy a település alakja közvetlenül befolyásolja a benne élők boldogulását: ezt később környezeti determinizmusnak fogják hívni. Náluk a társadalom és a település alakítása még ugyanazt jelenti, ami 20. századi követőiről már nem mindig mondható el. Owen ideális falusi közössége, ami az iskolára szerveződik, a szomszédsági egység gondolatában éled majd fel, Fourier palota-városát ill. a "város a házban" gondolatot pedig Le Corbusier eleveníti fel. Tévedéseik ellenére is a modern városépítés eszméinek előfutárai, társadalmi kísérleteik a szovjet avant-garde időszakában élednek újjá.

William Morris szociálutópiája alapjaiban tér el az előző két modelltől. Ő is a munkamegosztás elidegenítő hatása ellen küzd, de nem a "jövő városát", hanem a hozzá vezető utat dolgozza ki. Az elidegenedés gyökerét abban látja, hogy a munkás csavarrá vált a termelés gépezetében. Ezért a nagyipari sorozatgyártás elutasításával a kézműves kultúra felélesztését javasolja, amiben a gépek szerepe alárendelt. A jövő városát az emberi alkotókészség felszabadításával maguk az emberek fogják létrehozni. Ez a város a középkori kisvárosokhoz fog hasonlítani, és alakját nem egy előre meghatározott geometrikus rend, hanem a folyamatos fejlődés organikus formái határozzák meg. E kisváros építészetének mindig az adott földrajzi és kulturális környezetben kell gyökereznie. Morris, aki egyszemélyben költő, író, zenész, építész és filozófus, hisz az alkotó munka megváltó erejében.

W. Morris filozófiája látszólag a történelem kerekét akarja visszafordítani, valójában egy nagyon fontos elvre hívja fel a figyelmet: az emberi kultúra folyamatosságára. Éppen a modern városépítés kudarca fogja majd bebizonyítani, hogy a jövő csak a múltban gyökerezhet, az emberiség nem viseli el a töréseket sem a társadalom, sem az épített környezet fejlődésében. Ő lesz a kezdete egy olyan hagyománynak, amelyik először a korai kertváros mozgalomban talál magára, majd a modernizmus ellenséges közegének oldódása után korunk regionalizmusában folytatódik.

1.2. Az urbánus hagyomány

A század közepére Európában megérték a feltételei a nagyvárosi környezeti állapotokba történő radikális beavatkozásnak. Az ismétlődő járványok, a városok katasztrófális egészségügyi és szociális viszonyai lassan meggyőzik a törvényhozást, és a legszegényebb rétegek támogatásától kezdve a közművek kiépítésén és a fejlesztési alapok létrehozásán át egészen a kisajátítás lehetővé tételéig létrejön egy már csaknem mindenre kiterjedő szervezeti, jogi és pénzügyi szabályozási rendszer. Az új hatalmi rendszerek hamarosan rájönnek, hogy a társadalmi stabilitást a városméretű közmunkák szolgálják a legjobban. Ennek eredményei csaknem valamennyi európai nagyvárosban, sőt, még Amerikában is láthatók. A leglátványosabb városátépítési munkálatok Párizsban, Bécsben, Barcelonában és Budapesten folytak.

Párizs átépítését Hausmann prefektus irányította (1853 -). A sűrű, zeg-zugos középkori eredetű városban széles, egyenes sugárutakat (avenues) nyitott, és a lebontott városfalak helyén körutak (boulevards) épültek. Az új sugárutak a város, legfontosabb pontjait kötötték össze, de az utak által közrezárt részekben a középkori viszonyok érintetlenül maradtak⁴. Az átépítés csak néhány műemléket hagyott meg, a középkori városszerkezet elpusztult. A főutak alatt viszont kiépült a teljes közműhálózat, és hatalmas parkokat létesítettek. Ezáltal az egészségügyi és szociális szempontból fuldokló város valóban levegőhöz jutott. Az új utak mentén részletekbe menő szabályozási tervek alapján elegáns bérpaloták és középületek épültek. Párizs elkápráztatta a világot, és egyelőre sikerült bebizonyítani, hogy a város nincs halálra ítéelve, sőt, soha ilyen életképes nem volt.

Bécs átépítése lényegében a középkori városfalak lebontására és helyén a széles körút, a Ring kiépítésére koncentrált (1857-)⁵. Szemben a párizsi példával, itt a középkori várostestet érintetlenül hagyták. A Ring egyfajta gyűrű alakú városközpont, mivel a körút vonalára merőleges szimmetriatengelyek mentén jelentős új középületek helyezkednek el. Barcelonában (1859-) amerikai hatás érvényesül: a több településből álló agglomerációt egy derékszögű hálós útrendszerrel növesztették össze⁶, miközben a középkori város itt is megmaradt. Budapest szabályozási tervét a kiegyezést követően, 1871-fogadták el, aminek

nyomán kiépült a kis- és nagykörút, valamint a sugárutak⁷. A budapesti koncepció az akkori európai példák egyenrangú társa. Városépítészeti szempontból kiemelkedik a három, fokozatosan szélesedő szakaszból megkomponált Andrássy út. Az európai minták alapján épült át az árvízben elpusztult Szeged is (1879-).

Az európai nagyvárosok látványos újjászületése egy új szakmát is létrehozott: a városépítészet. Eleinte inkább mérnöki hivatás, hiszen a feladat javát a korszerű utak, a közművek, a parkok, kiépítése jelentette, a városrendezés pedig a közterületek leszabályozásában és az építési előírások megfogalmazásában jutott érvényre. Ennek következtében a gyakorlat néhány egyszerű elv, így többnyire a szimmetriatengely következetes alkalmazásában és a reprezentatív, geometrikus térformálásban jutott kifejezésre. Ezt az egyoldalú gyakorlatot bírálta Camillo Sitte osztrák építész (1843-1903), aki híres könyvében⁸ hívta fel a figyelmet a középkori német és olasz városépítészetre. Ebben azt javasolja, hogy a látvány gazdagsága kedvéért a hosszú, egyenes utak helyett célszerűbb hajlított utcákat tervezni. Valójában ugyanarról a kulturális hatásról van szó, amit Angliában W. Morris képviselt. C. Sitte nevéhez fűződik a komplex városrendezés követelményeinek első megfogalmazása is, így őt tekinthetjük az urbanisztika egyik megalapítójának. A modern urbanisztika másik nagy alakja a skót származású Patrick Geddes (1854-1932), aki azt hangsúlyozza, hogy vizsgálatok és prognózis nélkül nem lehet tervezni. Ő az első, aki a településeket történeti, földrajzi, társadalmi és gazdasági környezetükbe beágyazva értelmezi, és ezzel megteremtí a szakma szemléleti és módszertani alapjait⁹.

1.3. A kertváros hagyomány

Éppen a századfordulón jelent meg Ebenezer Howard (1850-1828), angol parlamenti írnok írása arról, hogy miként lehetne a vidéki és a városi élet látszólag kibékíthetetlen értékeit összeházasítani¹⁰. Javaslatára szerint olyan új városokat kellene létrehozni, amelyek fejlődését nem a föld magántulajdona, hanem a telek bérleti formája határozza meg. Ennek megvalósítása érdekében kidolgoz egy nem-profit orientált vállalkozási formát. A föld kvázi-közösségi formája lehetővé teszi a területi fejlődés szabályozását. Az új város abban is eltér a szociál-utópiáktól, hogy nagyságrendjét negyed millióban határozza meg, ami már véleménye szerint képes biztosítani az urbánus élet feltételeit. A város mintegy 40-50 ezer fős egységenként épülne, az egységeket pedig széles mezőgazdasági övezetek választják el egymástól¹¹. A vidéki élet előnyeit a várostest tagoltsága és a kertes lakásépítési forma biztosítja. Howard javaslatára sok szempontból emlékeztet a szociál-utópiákra; így pl. ő is arról álmodozik, hogy a kertvárosok sikere után maga London is átalakul laza kisvárosok szövetségévé. Elképzelése mégis forradalmi változást hoz az urbanisztikai gondolkodásba azáltal, hogy kidolgozza a megvalósítás pénzügyi rendszerét és a fejlődés irányíthatóságának feltételeit.

Howard eszméi gyorsan népszerűvé váltak, néhány éven belül sorra alapították meg a Kertváros Társaságokat több európai országban, valamint az Egyesült Államokban. Elképzeléseit eredeti formában nem tudta megvalósítani, tanítványai azonban egy-egy kertváros megépítésével, majd a 40-es években a koncepció Nagy-Londonra történő alkalmazásával bebizonyították, hogy a század egyik legfontosabb urbanisztikai gondolatáról van szó. Ebben kiemelkedő szerepe volt Raymond Unwin-nak (1863-1940), aki W. Morrisnál tanult, az organikus építészeti szellemében tervezi meg 1906-ban a híres Hemel Hempstead kertvárost London mellett (1906)¹², majd jelentős szerepet vállal a nagyvárosok decentralizált fejlesztésének kidolgozásában, amiben Howard elveit alkalmazza. A kontinensen kertvárosok az első világháború előtt elsősorban Németországban épültek¹³.

Az urbanisztikai gondolkodás fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségük van azoknak a tervezési vívmányoknak, amelyeket a 20-as évek végén dolgoztak ki az amerikai kertváros mozgalom fénykorában. A gépkocsi használatának gyors terjedése felvetette a hagyományos településszerkezet radikális megújításának lehetőségét. Ennek jegyében három fontos tervezési elv jelenik meg: az elválasztott forgalmi rendszer, szomszédsági rendszer, valamint a szupertömb. Az elválasztott forgalmi rendszer, vagyis a gyalogos és gépjárműforgalom hálózati szintű szétválasztása először New York egyik új kertvárosában, Radburn-ben valósult meg (1929)¹⁴. A megoldás lényege a zsákutcás rendszer. A szomszédsági egység alap gondolata az, hogy a lakóterületeket olyan átmenő forgalomtól mentes egységekre kell bontani, amelyekben a teljes alapfokú intézményellátás megoldható ill. elérhető gyalogosan anélkül, hogy forgalmi úton kellene átmenni¹⁵. Ezzel a nagyváros elvben önállóan működő kisvárosokra vagy falvakra bontható. Egy ilyen egység központját- és egyben méretezésének alapját is - az általános iskola képezi. Ez utóbbi magyar viszonyok között azt jelentené, hogy egy 16 tantermes iskola kb. 4000 ember általános iskolás korú gyerekeit fogadja magába. Ez lenne a szomszédság egyik racionális nagyságrendje; a többi szolgáltatás már e népességszámra méretezhető. A szupertömb nem más, mint az előző két elv egyesítése. Zsákutcás megoldás esetén a szomszédsági egység egyetlen óriási tömbbé - szupertömbbé - válik¹⁶. E tervezési elveket a II. világháború utáni angol új városokban, majd a 60-as és 70-es évek tömeges lakásépítési programjaiban széleskörűen alkalmazzák.

2.0. fejezet

A MODERN VÁROSÉPÍTÉSZET FORRÁSAI

Az első világháborút követő új városba áramlási hullám, a gazdasági fellendülés és a politikai élet balra tolódása kedvező feltételeket teremtettek egy új urbanisztikai szemlélet és városépítészet kialakulásához. A háború kiábrándító élményei alapjaiban rázta meg az európai kultúrát is, ami elsősorban a művészetek forradalmában jutott kifejezésre. Ezek közt fontos szerepet töltöttek be a modern építészeti törekvések is. Legfontosabb műhelyeik a weimari BAUHAUS (1919), valamint a holland De Stijl (1915) csoport, majd a fiatal orosz forradalmi értelmiségiek mozgalma, a konstruktivizmus. A BAUHAUS még W. Morris alapelvét tüzi zászlajára, aki a konstrukcióban az anyag, természetének tiszteletét, az alaprajz és a tömegek alakításában pedig a funkció elsőbbségét hirdeti az eklektika gyakorlatával szemben és ezzel a modern építészet előfutárának is tekinthető. Innen származik a funkcionalizmus alapelve is, ami a településtervezésben az egymást zavaró városi funkciók térbeli szétválasztásában, a lakásépítésben pedig az egészségügyi követelmények előtérbe állításában jut kifejezésre. Az analitikus¹⁷ és racionális megközelítés sokszor fourierista párosszal párosul, mint a korszak legnagyobb építész, Le Corbusier életművében is megfigyelhető. Az ő munkássága, a szovjet avant-garde, valamint a 20-as évek modern lakótelepei képviselik a modern városépítészet hőskorát.

2.1. A német racionalizmus

A korai szociális lakásépítés rövid fejlődéstörténetében nyomon lehet követni azt, hogy miként alakult át az eredeti kertváros gondolat lakóteleppé. Howard eredeti elképzelése seholy sem valósulhatott meg. A kertváros a gyakorlatban állami támogatással egy építési ütemben megvalósított kertés, de - a bécsi gyakorlatot leszámítva - városszéli lakásépítési formát jelentett. Az első lakótelepek virágkora Németországban a weimari köztársaság időszakára esik. Eleinte még követik a hagyományos városépítészeti értékeket: az utcák íveltek, a terek zártak, a beépítés változatos és az épületeket nyeregteretével fedik le. Először az épületek veszik fel a tájolási szempontból ideálisnak vélt É-D-i hossz tengelyt, aztán a szintszám növelésével a kertek önálló haszonkertekké zsugorodnak az épületsávok között, majd a nyeregteret lapostető váltja fel, és végül a haszonkertek is eltűnnek. Ezzel megszületik a

négyszintes sávházas beépítés modellje. Walter Gropius, a BAUHAUS alapítója "tudományos" vizsgálatokat végez, aminek eredményeképpen kialakul egy. normatív szemlélet, amelyik pl.: a minimális benapozás érdekében meghatározza az épületsávok egymástól megengedhető legkisebb távolságát, vagy bebizonyítja, hogy a 10 szintes beépítés gazdaságosabb, mert így magasabb laksűrűséget lehet elérni. E folyamatot lehet nyomon követni pl. Ernst May munkáiban, aki a híres stuttgarti Römerstadt-i lakótelepén (1927) még íves utcákat és zárt sorú beépítést tervez, de később a sávház rendszer legmerekvebb képviselőjévé válik. E. May az, aki nem csak felveti, hanem elsőként meg is valósítja a lakásépítés iparosításának elvét. A kertváros hagyományok elsősorban Bruno Taut (pl. a berlini Hufeisensiedlung)¹⁸, a német racionalizmus leginkább W. Gropius lakótelepein (pl. a karlsruhei Dammerstock)¹⁹ jutnak kifejezésre.

2.2. A szovjet avant-garde urbanisztikája

A modern képzőművészeti és építészeti mozgalmakra a szovjet avant-garde képviselői jelentős hatást gyakoroltak. A fiatal szovjet állam ideális környezetnek bizonyult a szélsőséges ideológiai kísérletek kibontakozódásának. Két irányzat állt egymással szemben: az urbanisták és a dezurbanisták. Az urbanisták ugyan elutasították az urbánus hagyományokat, de hittek benne, hogy a kommunizmus városi koncentrációkban fog megszületni. Ez utóbbiakat kommunaházak mechanikus halmazaként képzelték el²⁰. A kommunaház az új típusú, szocialista közösség kísérleti műhelye. A család funkcióit maximális mértékben társadalmasítják, ami lehetővé teszi, hogy maga a lakás egy 6 m² alapterületű fülkére zsugorodjon. A kommuna a Fourier féle falanszter utóda, de modern funkcionalista építészeti keretek között. A dezurbanisták is hisznek a közösség radikális újjászervezésében, de tagadják a városi koncentrációk szükségességét. A lenini villamosítási programra hivatkozva úgy látják, hogy ha az országot egyszer majd behálózza egy korszerű és sűrű közút- és energiahálózat, akkor nem csak a népesség városi tömörülésének történelmi okai szűnnek meg, hanem maguk a meglévő nagyvárosok is, így pl.: Moszkva és vele az országos szintű közintézmények széttelepíthetők e hálózat csomópontjai mentén. Elképzelésüket a híres "Zöld Város" kiállításon mutatták be. A szovjet avant-garde jelentősége elsősorban abban van, hogy gondolat-kísérletek formájában levonták a fourierista társadalom- és környezetszervezés végső konzekvenciáit. Az urbanisták mechanisztikus szemlélete valójában éppoly városellenes ideológiát képvisel, mint a másik. A dezurbanisták víziója sok tekintetben emlékeztet arra a szuburbanizációs folyamatra, ami a gépkocsi tömeges használatának nyomán az USA-ban spontán módon bontakozott ki, és ami valóban a városi funkciók decentralizációjával járt. Őszintén hittek benne, hogy mindez az emberiség javát szolgálja, megvalósítani azonban már csak a fiatal szovjet állam katasztrofális gazdasági viszonyai miatt sem tudták. A szovjet avant-garde 1933-ban - a sztálini hatalomátvétel után - megszűnt, de merész vizuális kultúrájuk a 70-es évek óta reneszánszát éli.

2.3. Le Corbusier életműve

Le Corbusier (1887-1965) a modernizmus legnagyobb alakja, egyben a modern urbanisztika egyik legvitatottabb képviselője. Sokrétű életművében az alap gondolatot az függőleges kertváros eszméje képviseli. Nevében is az angolszász "vízszintes kertváros" ellenpólusa akar lenni. Meggyőződéses híve az urbanitásnak, amit azonosít a magas laksűrűséggel. Ideális tervében ugyanakkor ezt a magas laksűrűséget rendkívül alacsony beépítettséggel párosítja. Ezt úgy éri el, hogy a magas házakat lábakra állítja és egymástól nagyobb távolságra helyezi el. Ezáltal sokkal több közös használatú zöldfelületet képes biztosítani, mint a terjedős megoldásokhoz vezető angol kertvárosok. Lakóházaiban szellemes módon egymásra helyezi a kétszintes lakásokat és a 10-15 emeletes épületekbe egy olyan szintet is betervez, amelyik a mintegy 1200 fő alapfokú intézményellátását biztosítja. Ezeket az épületeket "unité"-knek

hívja²¹ és óceánjáró luxushajókhoz hasonlítja, amelyeken az utasok részére mindenfajta szolgáltatás rendelkezésre áll. Szerinte az építészet "tömegek okos játéka a fényben", értékrendszerét pedig "heliocentrikus"-nak nevezi, mert a függőleges kertvárosban az emberiség visszatérhet a természethez és a napfényhez anélkül, hogy a városi élet előnyeiről le kellene mondania. Ideális 3 milliós városában megfigyelhető a funkciók, mindenek előtt a lakó- és munkahelyek, valamint a közti és a gyalogos forgalom szigorú területi szétválasztása²². Következésképpen megvalósítja híres jelszavát, hogy "meg kell szabadítani a várost az utca zsarnokságától". Miként Fourier, ő is hisz a társadalom és a környezet szervezésének rendező erejében, terveinek megvalósítása érdekében ezért erős politikai hatalommal rendelkező mecénásról álmodozik.

Corbusier tanulmányterveket készít Párizs átépítésére²³. Azt hangoztatja, hogy ahogyan Haussmann bárónak annak idején le kellett bontania a, középkori Párizst, úgy ő sem kímélheti Haussmann Párizsát, ítéletének háttérben elsősorban a múlt század 2. felének spekulációs építkezései állnak, amelyek létrehozták a szűk, zárt udvaros beépítést és ezzel a lakások többségét elzárták a levegőtől és a napfénytől. A motorizált közlekedés követelményeinek az ilyen típusú városok már nem felelnek meg, ezért fokozatosan el kell bontani őket, és a helyükre napfényben fürdő függőleges kertvárosokat kell építeni. Magatartása a régi városrészekkel szemben általában arrogáns és türelmetlen. Csak egyes műemlékek megtartását javasolja, amelyek szoborként állnának a hatalmas parkokban.

Le Corbusier a 40-es évek elején terveket készít a Visy kormány részére Algír fővárosának átépítéséhez²⁴. Korábbi u.n. purista korszakával ellentétben itt tájhoz illeszkedő és mediterrán hangulatú ívelt beépítést javasol. Tanulmánytervei egyfajta monumentális térplasztikát képviselnek, ami a világháború utáni fiatal építész generációkban, valamint a brazil városépítészetben fognak követőkre találni. Elméleti munkássága egyetlen nagyszabású tervben valósul meg, az akkor újonnan megalakult indiai Pundzsab állam fővárosának, Chandigarh-nak a tervezésében (1950)²⁵ vesz részt. A központ monumentális épületegyüttesén kívül az ő nevéhez fűződik az új város szerkezeti rendszerének a gondolata.

2.4. Az Athéni Charta

Az Athéni Charta a század egyik legfontosabb és legvitatottabb dokumentuma²⁶. Téziseit az 1928-ban alapított CIAM, a Modern Építészeti Nemzetközi Kongresszusa sorrendben 4., u.n. athéni ülésén, 1933-ban fogalmazza meg. A charta szövegét Le Corbusier 10 év múlva az akkor már megszállt Párizsban saját kommentárjaival kiegészítve névtelenül kiadja, ami a modernizmussal ellenséges náci ideológia árnyékában bátor tettnek minősült. A szöveg ebben a formájában inkább Le Corbusier saját, hitvallását tükrözi, mint a nemzetközi megállapodást, amit egyébként az olaszok és a svájciak nem is írtak alá. A dokumentum abból indul ki, hogy a város csak társadalmi, gazdasági és földrajzi környezetével együtt értelmezhető. E megállapítás azonban a továbbiakban háttérbe szorul, és a hangsúly a "gépkorszak" kihívása és a városok ténylegesen kaotikus és rendezetlen állapota közti ellentmondásra tevődik. A várost ezek után már általánosságban elemzi és megállapítja, hogy minden településnek négy alapfunkciót, nevezetesen a lakás, a munka, a szabad idő eltöltése, valamint a közlekedés igényeit kell kielégítenie. A lakáshelyzet kritikája a telekspekulációnak kiszolgáltatott tervszerűtlen és kaotikus építkezések ellen irányul, ami szentesíti a társadalmi rétegek területi szétválasztását, a szegregációt. A megoldás az állami lakásépítés, a magas lakóépületek szabadon álló elhelyezése, a laza, zöldbe ágyazott beépítés és az épületek közti összefüggő parkok, ahol a szabad időt pihenéssel és sportolással lehet eltölteni. A munkahelyeket ipari körzetekben kell összevonni, és védő zöldsávokkal el kell választani a lakóterületektől. A közutak kizárólagos célja a város területegységei közti forgalmi kapcsolatok zavartalan megteremtése. Az Athéni Charta végkövetkeztetése és ajánlása szerint a korszerű város kulcsa

a tiszta övezeti rendszer, ami az alapfunkcióknak közvetlen területeket felelt meg, és azokat egymástól térben elválasztja.

Az Athéni Charta a modernizmus mechanisztikus felfogásának foglalatosa. A II. világháború utáni újjáépítések és az új városok tapasztalatai azt igazolták, hogy a funkciók merev területi szétválasztása éppen az igazi városi élet kibontakozásának gátjává válik. A város lényege nem annyira a funkciók szétválasztásában, mint inkább azok sajátos kapcsolatában és integrációjában rejlik. A szabadon álló magasházak gondolata előítéletnek bizonyult, a szabad időt nem mindenki kívánta sportolással eltölteni, a steril lakóvárosok unalmas alvótelepülésekké váltak és egyre többen hiányolták, hogy Chartában nem esik szó a városközpontokról, amik pedig a városi élet meghatározói. Ennek ellenére az Athéni Charta a háború utáni városépítés ünnepelet dogmájává vált és csak a CIAM kongresszusain erősödött a kritika, ami végül is a szervezet 1958-ban történt feloszlásához vezetett.

A német racionalizmus, a szovjet avant-garde urbanisták, Le Corbusier és az Athéni Charta egy rendezettebb, emberibb és egészségesebb környezet nagy ígéretei voltak: a 20-as évek "nagy ábránd"-ja. Urbánus tendenciájuk azonban ellentmondásos maradt, mert amíg az egyik oldalon hangsúlyozták a városias környezet menyiségi jellegű elemeit és azokat a biológiai egészség követelményeinek próbálták alárendelni, a másik oldalon leromboltak egy több ezer éves hagyományt, a zárt sorúan beépített utcák, terek és udvarok szövetekének hagyományát. Ez utóbbi jobban megfelelt a szellemi egészség környezeti feltételeinek és mindig is az emberi kapcsolatoknak és a kultúrának a melegágya volt. A szociál utópiákkal és egy korai "zöld" ideológiával szövetkezett városellenes racionalizmus végső soron csak egy atomizált világot volt képes teremteni.

2.5. Az urbánus hagyomány továbbélése

A racionalizmus és a funkcionalizmus kibontakozásával az urbánus hagyományok nem tűntek el, hanem továbbfejlődtek. Ennek egyik korai, de jelentős műhelye Lyon, ahol Tony Garnier főépítésként dolgozik a század első két évtizedében. Híres ipari jellegű kisváros tervével (*Une cité industrielle*, 1902)²⁷ a modern városrendezés egyik előfutára. Ellentétben a szociál-utópiákkal és a kertváros mozgalommal felismeri az ipar jelentőségét a városfejlődésben és ideál-tervében nem csak a lakóterületet, hanem a teljes iparterületet is megrajzolja. A lakásépítésben újszerű gondolata a tradicionális tömbökbe szervezett telkek összevonhatósága a telekhatárok eltörlése mellett, valamint a villaszerű, 1-2 emeletes, társasház jellegű beépítés. Tony Garnier valójában a kertváros urbanizálását kísérte meg. Elképzeléseit Lyonban több helyen is meg tudta valósítani.

Hollandia már a század elején rendelkezik egy olyan városrendezési törvénnyel, amelyik a tervfajták világos hierarchiájára épül. Ennek segítségével sikerül a fejlesztési politikát ésszerű mederbe terelni. Ennek egyik legmeggyőzőbb bizonyítéka Amszterdam déli városrésze, aminek terveit 1917-ben H. Petrus Berlage (1856-1934) készítette el.²⁸ Jelentősége abban van, hogy először sikerült összefüggő belső udvarral rendelkező keretes beépítésű, többszintes lakótömböket kialakítani. Az európai bérlakás építés a legtöbb országban még mindig a telek kiuzsorázásán alapuló körülépített udvaros ("gangos") beépítési módnál tart, és csak a II. világháború után jut el oda, hogy a belső, udvari szárnyak építésének tiltásával egy elfogadhatóbb változatot hozzon létre. A holland siker titka a lakásépítési szövetkezetek létrehozása és a telekspekuláció kiiktatása. Az építési előírások ki kötötték, hogy egy tömböt csak egy szövetkezet vehet meg, a tömböt telkekre osztani tilos, és a keretes beépítés csak egy ütemben, egy építész terve szerint építhető fel. A városrész már a modern építészet formajegyeit mutatja, mégis sikerült az urbánus hagyományokat átmenteni és továbbfejleszteni.

A keretes beépítésben és a telek tulajdonformájának szocializációjában rejlő lehetőségeket a bécsi Hot-ok fejlesztették tovább. Az I. világháború után Ausztriában baloldali kormány kerül hatalomra, Bécsben pedig állami költségvetésből munkáslakótelepek építésébe kezdenek. Elutasítják a német gyakorlatot, ami az új telepeket a város szélére irányítja: szerintük a munkásosztálynak joga van birtokba venni a várost. Ezért belső városi tömbök felszabadításával több helyen felépül a "vörös Bécs". A programok lényeges pontja az alapfokú intézményellátás megoldása, ami a telekigényes óvodáknak és általános iskoláknak a tömbök belsejébe történő telepítése miatt szétfeszíti a keretes beépítést.²⁹ Az ily módon megnyitott keretek több helyen elmozdulnak az utca vonalától is és ezzel előre vetítik az utca és a beépítés egymástól független kezelésében rejlő új városépítészeti lehetőségeket. A "Hof". vagyis az udvar elnevezés, ideológiai tartalmat is hordoz: miként Fourier, úgy a szociáldemokrata Bécs is társadalmisítani kívánja a császárok által kisajátított környezeti értékeket. A bécsi iskola eredményei sok tekintetben megelőlegezik a majdani u.n. szocialista-realista városépítészeti eszmei és formai elemeit, jóllehet építészeti nyelve nem historizáló, hanem modern.

Lyon, Amsterdam, Bécs és a hozzá hasonló utat járó Hamburg az urbánus hagyományok és a modern építészet összeegyeztethetőségének jelképei. 1933-tól kezdve egy egészen más ideológia vállalja fel Európa mindkét felén az urbánus hagyományok és ezen belül a nemzeti tradíciók folytatását, miközben a modern építészet és a funkcionalizmus eszméjét elutasítja. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a II. világháború után a megcsúfolt és üldözött modernizmus vált egyeduralgódóvá szinte az egész világon, miközben a tradicionális környezeti értékeknek egy időre háttérbe kellett szorulniuk.

3.0. fejezet

A TOTÁLIS DIKTATÚRÁK VÁROSEPÍTÉSZETE

1922-től Mussolini Olaszországában, 1933-tól Hitler Németországában és a Sztálin vezette Szovjetunióban politikai arculatukban és módszereikben nagyon is hasonló diktatúrák léptek életbe. A modern építészetet Hitler elfajzott művészetnek, "kultúrbolsevik"-nek, Sztálin kozmopolitának és fasisztának bélyegzi. Az ideológiai terror, valamint az életveszély miatt a kompromittálódott művészek zöme kivándorol, elbujdosik, vagy beleroppan az átállás kísérletébe. Az urbanisztikai gondolkodás és a városépítészet a hatalom eszközévé válik. Nem véletlen, hogy azoknak a koroknak a reprezentatív stílusirányzataihoz nyúlnak vissza, amelyek a totális hatalom, vagy az abszolutisztikus politikai rendszerek modelljei: az ókori rabszolgatartó társadalmak, köztük is elsősorban Róma, a barokk fejedelmek világa és a 19. századi restauráció. Valójában az urbánus hagyományok folytatásáról van szó mindhárom országban, megnyilvánulásaik közt mégis lényeges különbségek vannak.

3.1. Az olasz fasizmus városépítészete

Az olasz fasizmus és egyben az ókori római kultúra hazájában a klasszikus építészet szinte folytonos megújulása nemzeti hagyománynak tekinthető. Ebbe a hagyományba robban bele az I. világháború elején Sant Elia nagyhatású rajzai nyomán a futurizmus (1914), ami a klasszikus harmóniák helyére a nagyvárosi forgalom, a többszintes közlekedési csomópontok, a robosztus ipari épületek vízióját és vele a lendület, a mozgás és a modern technika apoteózisát helyezi. A háború ugyan kijózanítja az eufórikus lelkesedést, de az irányzat dinamikája bekerül a fasiszta mozgalom ideológiájába. A vezető szerepet olyan mozgalmak veszik át, amelyek, mint a "Gruppo 7" vagy a "Novocento" a modern építészetet összekötik a klasszikus előképek archaizálásával. Monumentális új városközpontok épülnek (Brescia, Genova, Torino) a korszak vezető építészének, Marcello Piacentini-nek a vezetésével, de a

legnagyobb hatású együtttest a fasiszta hatalomátvétel 20 éves évfordulójára épített "E 42" képviseli. Az új városrészeket általában az erőltetett szimmetriatengelyek és az erő reprezentációjának igénye jellemzi. Mindemellett az olasz fasizmus ideológiája toleráns a különböző művészeti irányzatokkal, így a modernizmussal szemben is. A magyar kulturális kapcsolatok is elsősorban Olaszország felé orientálódnak, ami a két világháború közti művészetekben és az építészetben is megnyilvánul.

3.2. A német fasizmus városellenessége

A német fasizmus ideológiája az olasszal szemben hivatalosan is városellenes. A nagyvárosokat "sterilizáló gép"-nek, "a profit degenerációjá"nak, a 20-as évek lakótelepeit pedig aszfaltsivatagoknak nevezik, amelyek szemben állnak a "népszellemmel". Mert a német fajt a vidéki arisztokrácia, a földbirtokos réteg képviseli és így a nemzeti építészet (Heimatstil) gyökereit is náluk kell keresni, így értékelődik fel Heinrich Tessenow egyébként színvonalas kispolgári építésze, és bontakozik ki egy jelentős vidéki településfejlesztés. Mert az antiurbánus ideológia szerint a munkásságot is vissza kell vezetni a német földre. A decentralizációs politika jegyében kezdik el a nagyszabású autópálya építési programot is. A nagyvárosok építkezései szinte kizárólag reprezentatív középületekre és hatalmas felvonulási terekre korlátozódnak. Köztük is kiemelkedik Albert Speer birodalmi főépítész terve Berlin központjának átépítésére. A terv lényege egy monumentális, több kilométer hossz felvonulási tengely, amelyik felfűzi a birodalom legfontosabb középületeit. Városépítészetében az európai klasszicizmus hagyományai a barokk, rideg archaizmusával és üres pátoszával párosulnak.

3.3. A szocialista realizmus

Az 1933-ban a Szovjetunióban politikai fordulat következik be. Ennek eredményeképpen a modern építészeti csoportosulásokat betiltják és létrehozzák a központilag irányítható Szovjet Építőművészek Szövetségét, ami meghirdeti a szocialista realizmus ideológiáját a művészetekben, így az építészetben és a városépítésben is. Eszerint az építészetben az orosz klasszicizmus képviseli a haladó nemzeti hagyományokat. Az ideológia szerint a realista művészeteknek formájukban nemzetinek (azaz klasszicizálóknak), tartalmukban szocialistának kell lenniük. A városépítészetben ez a megnyitott keretes beépítés szigorú szimmetriatengelyek szerint történő alkalmazásában jut kifejezésre. Új életre kel Fourier palotája és ideológiája: a kommunizmus azt kívánja elhitetni, hogy mostantól kezdve valóban mindenki palotában lakhat. Új városok és városrészek százai épülnek a rendszer öntömjenező formalizmusainak a jegyében, miközben új, de provinciális életre kelnek a történelmi együttesekből levont városépítészeti kompozíciós elvek is. Az 1933 és 1955 között épült városok és városrészek az urbánus és kertvárosi hagyományok sajátos keveredéséről tanúskodnak.³⁰ A bécsi Hof-oknál elkezdődött tradíció barokkos elsekélyesedése mellett megjelenik az ellátás normatív szemlélete, a zöldterületek bősége, a középületek parkokban való elhelyezése és a lakóházak palotaként való értelmezése, ami végső soron az urbanitás krónikus hiányát eredményezi. Ez még Moszkva átépítésére is vonatkozik, ahol a város legfontosabb csomópontjaiban magasházakat helyeznek el. Ez utóbbiak azonban inkább monumentális emlékműveknek, semmint a város élet fókuszainak bizonyultak.

A szocialista realizmus városépítésze a kelet európai országokban is megjelent. Magyarországon az új "szocialista város"-ok - Dunaujváros 2. üteme,³¹ Kazincbarcika, Komló - a szovjet módszert veszik át, de kialakul egy alternatív tervezési szemlélet is, amelyik a nemzeti jelleget nem a klasszicizmusban, hanem a középkori hagyományokban keresi. Ez a

szemlélet a szimmetriatengelyek merev alkalmazása helyett romantikus, változatos beépítést eredményez, ami leginkább Várpalota e korszakban épült részén figyelhető meg.

A totális diktatúrák városépítészete hosszú időre lejáratta a hagyományok szerepét és a nemzeti karakter kifejezése iránti törekvéseket. Ezzel együtt lejáratta az európai klasszikus építészeti tradíciókat is. Az a fejlődési vonal, amelyiket W. Morris indított el a múlt század végén, és amelyik a század első két évtizedében még szövetségest talált a kertváros mozgalomban, a fasizmus és a szocializmus által eltorzított formájában nem fejlődhetett tovább és így a II. világháború ill. 1955 után át kellett hogy adja helyét a modernizmus nemzetközi jellegű törekvéseinek.

4.0. fejezet

A NAGY SZÁMOK ÉPÍTÉSZE

A II. világháború utáni Európának az újjáépítéssel kapcsolatos döntések megalapozásához szüksége volt nagyvonalú városrendezési alapelvekre, amiben hinni tudott. Ezt a szükségletet az Athéni Charta elégítette ki. Eközben kialakult a kettős világrendszer és a háború utáni gazdasági fellendülés hullámain kibontakozott a városba áramlás utolsó történelmi fejezete. Európában 30 év alatt 30 millióval, a Szovjetunióban 100 millióval gyarapszik a városi népesség. Ez az elképesztő növekedés csaknem minden országban kikényszerítette a tömeges lakásépítési programokat. E programok hagyományos módszerekkel már nem valósíthatók meg. A weimari Németországban újtára indított fejlődés felgyorsul, és a modern építészet sorsterhes szövetséget köt a modern technológiákkal, hogy saját képére és hasonlatosságára alakítsa át a világot.

4.1. A tömeges lakásépítés kezdetei

A II. világháború utáni nagyszabású lakásépítés építészeti arculatának fejlődése bizonyos mértékben megismétli az első világháború utáni helyzetet. Most is végigkövethető a kertvárosias, oldott felfogástól a városszéli többszintes sávházak irányába történő elmozdulás. Ez utóbbit elsősorban a technológia megmerevedése, a házgyárak monopolhelyzete és a mennyiségi szemlélet eluralkodása idézi elő. Telepítésüket illetően egyes országokban a lakásépítést a nagyvárosok decentralizált fejlesztésével, vagyis új városok építésével kötik össze (Anglia, a skandináv országok, Németország), míg másutt kisebb-nagyobb lakótelepek épülnek (Franciaország). Magyarországon és az akkori volt szocialista országokban 1947 -ig, majd az u.n. "szocreál" korszak után, 1955-től hasonlófejlődés bontakozik ki. A kertvárosias hagyományok talán legmeggyőzőbb formában a skandináv országokban valósultak meg. Ez elsősorban a környezeti, táji adottságokhoz való alkalmazkodásban, valamint ezen keresztül bizonyos helyi, nemzeti törekvések megjelenésében fejeződik ki. Finnországban Helsinki egyik új bolygóvárosában, Tapiolában például a jellegzetesen finn táj, a sziklák és a nyírfaligetek szerves részét képezik a modern környezetkultúrának.³² Az épületek elrendezése laza, a beépítés sűrűsége csaknem kertvárosias. A svéd új városok sűrűbbek, de itt is érvényesülnek a terepadottságok és az urbánus hagyományok továbbéléséért felismerhető a beépítés félig zárt, udvaros jellegű formálására való törekvés. Legismertebb példája ennek Stockholm egyik bolygóvárosa, Vallingby,³³ vagy a meander-vonalú beépítéséről és az elválasztott forgalmi rendszer tiszta alkalmazásáról nevezetes Baronbackarna lakótelep (1954).³⁴ Angliában a hagyományos kétszintes sorházak és az új városok mellett viszonylag kevés lakótelepet építenek, de ezek közt kiemelkedik a kertváros hagyományokat a modern építészettel meggyőzően ötvöző londoni Roehampton Court.³⁵

Míg a skandináv országokban és Angliában a kertváros hagyományok harmonikusan ötvöződnek a modern városépítészeti elvekkel, a kontinensen kétfajta törekvés figyelhető

meg: az egyik - elsősorban Németországban - a 20-as évek tradícióit és a sávházás beépítés racionalizmusát folytatja, a másik - elsősorban Franciaországban - radikálisabb beépítési kísérleteket folytat. Most derül ki, hogy mit is jelent Le Corbusier jelszava, miszerint meg kell szabadítani a várost az utca zsarnokságától. A beépítés sokszor öncélú formalizmusba torkollik és kialakul egyfajta városépítészeti "ki mit tud". A beépítési formákat már nem köti sem az utca, sem az udvar hagyománya: a város formáját az építészeti formálás önkénye határozza meg. Ennek egyik érdekes példája a párizsi La Grand Some a Griqnv (1968).³⁶ A törekvés - közvetlenül Le Corbusier tanítványok kezében - a brazillakótelepek építészetében önálló iskolává válik. Ez az iskola Corbusier algíri terveinek nyomdokán a tömegek lendületes, íves megmozgatásával egy-egy kisebb egység önmagában zárt kompozíciójára, monumentális térplasztikára törekszik (pl. E. Reidy Pedregulho lakótelepe Rio de Janeiro mellett).³⁷

Ennek a korai időszaknak a képviselője Magyarországon Dunaújváros 1. üteme, ami angol hatásokat mutat. A szoc-reál időszak után a budapesti Üllői ti lakótelep³⁸ az első nagyobb együttes, amelyik a korabeli közép európai törekvéseket követi. Ezt követően a lakótelepek egyre inkább a technológia kiszolgálójává válnak és a beépítés formálásában a sematizmus válik uralkodóvá. Különösen a középmagas beépítés (vagyis a 10 szintes házgyári rendszerek) elterjedése nyomán szinte egész Európában megfigyelhető a tömeges lakásépítési gyakorlat elsekélyesedése. Ezzel a modern városépítési elvek is válságba kerülnek.

4.2. A Team 10 kísérlete a tömeges lakásépítés humanizálására

A 60-as években már nyilvánvaló, hogy a 20-as évek "nagy ábránd"-ja a technológia és a biológiai egészség követelményeire redukált funkcionalizmus csapdájába esett, és hogy előtörték a modernizmusban rejlő városellenes tendenciák. Közben felnő egy új építész generáció, amelyik egyre elégedetlenebbül és kritikusabban szemléli a "nagy öregek", így Le Corbusier ragaszkodását a régi tervezési elvekhez. A régi és az új generáció a CIAM utolsó kongresszusain csap össze, amelyik 30 éves fennállása után 1957-ben végül is feloszlatta magát. Az a fiatal építész csoportosulás azonban, amelyiket még a CIAM 1956 évi, sorrendben 10. kongresszusának előkészítésével bíztak meg, Team 10 néven informális kapcsolatban marad. Elveik és tervezési módszereik lényeges változást hoznak a tömeges lakásépítés tervezésében.

A Team 10 - köztük az angol Smithson házaspár, a holland Sakema professzor, a görög származású Candilis - az Athéni Chartát kritizálva úgy fogalmazzák, hogy a valódi város lényege nem a funkciók szétválasztásában, hanem éppen ellenkezőleg, azok sajátos integrációjában rejlik. Arról nem is beszélve, hogy a legvárosiasabb funkciócsoport, a központ mintha ki is maradt volna az Athéni Chartából. Hiába tanultuk meg, hogy miként lehet a város elemeit nagy szériaszámban előállítani, elfelejtettük, hogyan kell őket összerakni. Az ő tervezési módszerük mögött éppen ez utóbbi probléma áll: mi a titka az integrációnak? Szerintük a városi élet a közösségi zónákban gyökerezik, ez utóbbit pedig éppen azok az utcák testesítik meg, amiket a modern mozgalom kidobott az ablakon. Mert az utca a város gerince, idegrendszere, érhálózata, egyszóval a város "tartószerkezete". A Team 10 látványosan rehabilitálja az utca szerepét a városszerkezetben, sőt, egyenesen utcás beépítésről beszél. A tervezési módszer, ezek után a korai lakótelepeknél alkalmazott módszernek éppen a fordítottja. Eddig az építész valamilyen elvont geometrikus szabályrendszer alapján lerakta az épületeket, majd ezek kiszolgálásához utólag tervezte meg az utcahálózatot. Ez többnyire labirintikus vonalvezetéssel járt, ami ma is megnehezíti azt, hogy egy lakótelepen tájékozódni tudjunk. A Team 10 képviselői először azokat a természetes mozgáspályákat keresik meg, amelyeket a majdani lakók úgyszólván kitaposnának, és e vonalak mentén helyezik el az épületeket. Ez a "lineáris koncentráció" elve, ami a lakóterületek tervezésében egy minőségileg új eljárást, a szerkezet-tervezést honosítja meg. Mindez párosul

a 60-as években divatos strukturalista szemlélettel. Ez utóbbi lényegében azt jelenti, hogy a tervezés egyforma szerkezeti elemek meghatározott szabályok szerinti ismétlésére épül. Ez Bakema terveiben legtöbbször egy halszájkára emlékeztető alaprajzi mintában fejeződik ki.³⁹ A csoport legtöbb munkájában fontos szerephez jut az elválasztott forgalmi rendszer. Candilis híres Toulouse le Miraille lakótelepén⁴⁰ a város "tartószervezete" egy méhkasra emlékeztető hexagonális háló, ahol az épületek nem a gyalogos utca két oldalán, hanem magán a gyalogos utca fölött helyezkednek el, és egymással összeérnek. Ezzel a város szinte egyetlen épületkomplexummá válik és megvalósul Fourier és Le Corbusier álma: város a házban. A város intézményei ugyanis az ily módon fedett gyalogutak mentén helyezkednek el, és a város központjába is a "deck"-en, a folyamatos földszinti sétányon lehet eljutni. A közúthálózat ettől független rendszert alkot, és ahol a két hálózat egymást elmetszi, ott a térszín alatt hatalmas kiterjedésű parkolók helyezkednek el.

A Team 10 a modern mozgalom kritikája és egyben a funkcionalizmus beteljesedése is. Az utca rehabilitálásával, a helyi adottságok érvényesítésével és a tradicionális városi környezeti értékeknek tett engedelmekkel súlyos ellentmondásba keveredik, ami végül is az egész modernizmus válságához vezet. Ezt a funkcionalizmus kiterjesztésével próbálja meg ellensúlyozni. Lakótelepeik hatalmas és tökéletesen működő gépek, monumentális városkarosszériák, ráadásul homogén szerkezeti rendszerben, ami azzal jár, hogy emberek tízezreit kényszeríti egyforma környezeti feltételek közé. A városi szövet jelszava megreked a közlekedési hálózatok folyamatosságában és nem jut el az urbánus hagyományok gyökeréig. Magyarországon először az Ujrákospalotai lakótelep (1965),⁴¹ majd a győri Kun Béla lakótelep, vagy a Békásmegyeri lakótelep 2. üteme⁴² képviseli ezt az irányzatot. Az ideológia haladó elvei e városrészek környezeti minőségében és jellegében az ott lakók számára nem érzékelhetők. A Team 10 építészének minden jó szándéka ellenére osztozniuk kellett a tömeges lakásépítés sorsában: ez utóbbi lezajlása után nem ők képviselték a továbbfejlődés lehetőségét.

4.3. A szomszédsági rendszer kálváriája

A szomszédsági egység gondolatát a 20-as évek végén dolgozták ki az USA-ban, de széleskörű alkalmazására csak a II. világháború utáni új városok és lakótelepek építése kapcsán került sor. A modell felélesztése, szükségszerű volt, hiszen nem csak több ezer vagy tízezer lakás valamilyen városépítészeti felfogás szerinti felépítéséről, hanem az ezekhez, a nagyságrendekhez tartozó szolgáltatások létrehozásáról és megfelelő térbeli elosztásáról is gondoskodni kellett. Ennek alapgondolata az intézményhálózat többlépcsős rendszere és az ehhez rendelhető normatív méretezés elve. A többlépcsős eloszlás lényege az, hogy az egyes szolgáltatások igénybevételi gyakoriságuk alapján bizonyos osztályokba sorolhatók, így alapfokúnak minősültek azok a szolgáltatások, amelyek mintegy a lakásfunkció meghosszabbításának tekinthetők, és ezért a lakásoktól gyalog elérhető távolságban kell lenniük. Ilyenek az általános iskola, az óvoda, a bölcsőde, az egyszerűbb üzletek és szolgáltatások, az orvosi rendelő stb. A következő csoportot az u.n. középfokú ellátás intézményei képviselik, mint pl. a középiskola, a szakorvosi rendelő, valamilyen kulturális intézmény, kisáruházak stb. A város nagyságától függően még egy vagy két szint határozható meg, a hierarchia csúcsán maga város központja helyezkedik el. A magyar szakmai szóhasználatban az e szintekhez rendelhető lakóterületi egységek rendszerét lakókörzetnek (alapfok), lakóegységnek (középfok) és nagyvárosi egységnek ill. városközpontnak nevezték el.⁴³ A nemzetközi gyakorlat számos változatban ugyan, de lényegét tekintve ugyanezt az elvet alkalmazta és ortodox változataiban összefüggésbe hozta a közúthálózat hierarchiájával, valamint a zöldterületi ellátás rendszerével is. A normatív méretezés annyit jelentett, hogy minden intézmény esetében hivatalos előírások rögzítették az egy főre jutó kapacitást, szintterületet és telekterületet, valamint azt, hogy az egyes intézmények melyik ellátási

szinten kell, hogy megjelenjenek. A szomszédsági rendszernek ezt a formáját a legoldottabban az új angol városok reprezentálják. Köztük kiemelkedik a London melletti Harlow.⁴⁴

A fenti rendszer hallgatólagosan feltételezi, hogy a város nem más, mint falvak és kisvárosok együttese, amelyek relatív önálló életet élnek. A szomszédsági rendszer bírálói már a 60-as években rámutattak arra, hogy ezt a feltételezést a valóság nem támasztja alá. A városi élet többek között abban különbözik a falusitól, hogy az emberek élnek a szolgáltatások és a szabadidő eltöltésének választékával. Különösen a személygépkocsi használatának elterjedésével a vásárlási szokások átalakultak, de az azonos "szintű" szolgáltatások közti természetes munkamegosztás is hozzájárult ahhoz, hogy az elmélet válságba került. A szomszédsági rendszert leginkább képviselő új angol városok tervezésemélete a 70-es években látványosan tagadta meg önmagát: Milton Keynes, az új városok utolsó generációjának képviselője szellemes modellben oldotta fel az ideológia korábbi görcseit és az ellátás hierarchiájának helyére azonos rangú, policentrikus központrendszert állított.⁴⁵

4.4. A nagyvárosok területi fejlesztésének alternatívái.

A nagy számok építészete nem csak a beépítés és a településszerkezet formálásában, vagy a szolgáltatások megszervezésében, hanem az új városok és városrészek telepítésében is nagyvonalú koncepciók alkalmazására kényszerült. Ennek a II. világháború utáni első nagyhatású modelljét az u.n. Nagy London terv szolgáltatta. A terv a Howard féle kertváros gondolat nagyvárosi adaptációjaként azt javasolta, hogy létre kell hozni London körül egy széles zöld sávot (green belt), és a további lakásépítési igényeket e zöld sávon kívül telepítendő alvó- és bolygóvárosokban kell kielégíteni.⁴⁶ A nagyváros fejlődésének ezt a formáját, azóta decentralizált fejlesztési modellnek hívjuk. E nagyszabású terv eredményeként fel is épült mintegy hét, egyenként 60-80 ezer lakosú új város. Ez utóbbiakat a howardi elveknek megfelelően zárt szerkezeti rendszerben és a szomszédsági rendszer következetes alkalmazásával tervezték meg, de egy évtized leforgása alatt a városok zömében a népességszám már meghaladta a 100 ezer főt. Miután a legtöbb helyen elegendő munkahelyet is létesítettek, meglepőnek tűnt, hogy a helyi munkahelyeket jelentős részben a környező kisebb-nagyobb településekből beígázók töltötték be, míg az új városok lakóinak egy része továbbra is Londonban vállalt munkát. A kritika úgy is fogalmaz, hogy az új városok kísérlete "túl jól sikerült", *de a howardi elvek rovására*. Fel kellett adni a zárt, önellátó városba és az optimális vagy racionális nagyságrendekbe vetett hitet és komolyan kellett venni a regionális összefüggések szerepét a tervezésben. Az újabb új város generációk inkább meglévő regionális központok bővítését irányozták elő. A 60-as évek végén már érezhetően lelassult a Londonra nehezedő migrációs nyomás, sőt, bekövetkezett a fordulat: egyre többen költöznek ki a nagyvárosból. Az urbanizáció megváltoztatja irányát és most már nem a nagyváros tehermentesítése, hanem a vidék urbanizálásának tervszerű mederbe terelése a cél. Ennek jegyében születik a 2. Nagy London terv, aminek javaslata alapján három, a fővárostól mintegy 120 km-re fekvő fejlesztési pólus kialakítását határozzák el. Köztük a legismertebb a már említett Milton Keynes, amelyik egy kisebbfajta régió több tucat meglévő falvát és kisvárosát egyetlen nagyvonalú, laza, szuburbánus települési tájjá növeszti össze.⁴⁷ Különös véletlen - vagy egyáltalán nem az -, hogy ez utóbbi távlati népességszámát mintegy negyed millióban állapítják meg, ami ugyanannyi, mint amire Howard gondolt a kertvárosi település-szövetség kidolgozásakor.

A nagyvárosok decentralizált fejlesztési modelljét követték a legtöbb európai nagyvárosban is. Köztük a legkövetkezetesebb Stockholm⁴⁸ és Helsinki. Budapest 1960-ban készített általános rendezési terve is bolygóvárosok felépítését javasolta, de erre anyagi okok miatt nem került sor. Ami e helyett történt, az sajnos nem más, mint a közigazgatási határ

védelmének árnyékában a Főváros külső szabad területeinek lakótelepek gyűrűjével történő beépítése. A nagyvárosok tervszerű fejlesztésére azonban más modellek is készültek. Ilyen volt a híres "ötujjas terv" Koppenhágában,⁴⁹ vagy Amszterdam bővítése, amik a lineáris városbővítés első változatai. Rendhagyó modellt képvisel Párizs esete, ahol a két modell előnyeinek összeházasítása mellett a hangsúly az elővárosi térségek fejlesztésére és a túlterhelt városközpont tehermentesítésére tevődött. Eközben a négy nagyobb elővárosi fejlesztés sok tekintetben hasonlít az angol Milton Keynes megoldására is: itt is több tucat különböző meglévő, kisebb-nagyobb település összenövesztésére került sor.⁵⁰ A lényeges különbség a városrészek tudatosan vállalt sokszínűsége. Előírták, hogy 300 lakásonként más tervezőt kell alkalmazni. Az eredmény egy újfajta városépítészeti "ki mit tud", a sokféleség kavalkádja. A párizsi új városok már egy új városépítészeti törekvés jegyében épülnek: ezt fogják "poszt-modern"-nek hívni.

A nagyvárosok extenzív fejlődési szakaszának lezajlása után a nagy számok bővölete és a nagyléptékű városrendezés történelmi időszaka lejárt. Azokban a városokban, ahol a fejlesztési energiákat új területek beépítésére koncentrálták, a történelmi városrészek leromlottak. A városrész rehabilitációs programokat nem lehetett tovább halogatni. A szuburbanizáció, a dekoncentrált fejlődés és a meglévő városrészek felértékelődése egy egészen más szemléleti hozzáállást tettek szükségessé.

4.5. „A jövő városa"

Mielőtt a nagy számok okozta lidércnyomás és a tömeges építés kényszerképzete végleg elvonul az urbanisztikai gondolkodás horizontjáról, a 60-as években tetőpontjára hág az ideális városok sokszor *science fiction*-ba hajló irodalma. Míg a múlt század szociál-utópiái a jövő városát, a jövő társadalmából próbálták levezetni, addig korunk utópiái ugyanezt a műszaki-technológiai lehetőségek determinizmusának vetik alá. Ezek az utópiák feltételezik, hogy a városias koncentrációké a jövő. A szakirodalom e gigantikus méretű városokat megastruktúráknak nevezi. Új próféták tűnnek fel, akik megváltást ígérek és cserébe nem kívánnak mást, mint feltétel nélküli hitet a műszaki civilizáció mindenhatóságában. Ez a megszállottság igen változatos értékrendszerek jegyében bontakozik ki. Az egyik pólust a mérnöki szerkezetek városi léptékre történő felnagyítása jelenti, a másikat pedig az organikus természet "biostruktúrái" ihletik meg.

A technikai lehetőségek bővületében élnek azok javaslatok, amelyek pl. a sátozószerkezetet, a falszerkezetben rejlő lehetőségeket, a piramist vagy a pillér-gerenda gondolatot használják fel soha eddig nem látott városi koncentrációk létrehozására.⁵¹ Az angol Archigram csoport a kommunikációs forradalom bővületében a változathatóságot és a műszaki kapcsolatok jelentőségét abszolutizálja és ennek jegyében "konnektor-város"-ról, "rögtönzött város"-ról stb. beszél. Japánban Kenzo Tange "metabolizmus"-t hirdet, ami az ősi japán sintoista filozófia alapján a jövő városát a növekedésre, az anyagcserére és a radikális változásra építi. Híres tervében a tokiói öbölre telepítve monumentális mólókat hoz létre, amelyeken az oszlop-gerenda elvnek megfelelően folyamatosan épül a 3. évezred városa.⁵²

Az utópiák másik típusát látszólag a technikai civilizáció elidegenítő hatása előli menekülés ihleti. Ide tartoznak a "kasbah" típusú struktúrák (mint pl. a montreali világkiállításon felépült "Habitat 67"),⁵³ amelyek a mediterrán spontán építészet nosztalgijának áldoznak, vagy az "organikus építészet" különböző városléptékű megnyilvánulásai. Ez utóbbiak közt kiemelkedik Paolo Soleri kísérlete az arizonai sivatagban, ahol hívei segítségével egy keramikus fogantatású organikus város épül majd nem azoknak az elveknek a jegyében, amelyeket 100 évvel ezelőtt W. Morris fogalmazott meg.

A nagy számok árnyékában fogait gondolatkísérletek közt külön kell említeni Doxiadis ökumenopoliszt, az egyetemes világváros gondolatát. Doxiadis nem abból indul ki, ami lehet, hanem abból, ami szerinte lesz. Márpedig a világ nagyvárosai fokozatosan összenőnek, amint ezt már néhány helyen meg is lehet figyelni. Eddig a városok szigetek voltak a természet tengerében: a jövő egyetemes világvárosában a természet képez majd szigeteket az urbanizált zónák összefüggő tengerében.⁵⁴ Ökumenopoliszt nem lehet építeni, mert az-az emberiség egyetemes építési tevékenységének terméke. Az ezzel foglalkozó új tudomány, az ekisztika az urbanisztika nézőpontját eddig nem ismert magasságokba emeli. Ebből a magasságból az építés mai, konkrét részletproblémái már ki sem vehetők.

5.0. fejezet

A VÁROS ÚJJÁSZÜLETÉSE

A 70-es évek fordulópontot hoztak az urbanisztikai gondolkodás történetében. A technikai haladás jövőjébe vetett feltétel nélküli hit megrendül. A 60-as évek végének francia diáklázadásai, az olajválság, és a nyomában kibontakozó recesszió, a világot fenyegető környezeti és világháborús katasztrófák, az urbanizáció irányának megfordulása: a városi exodus és az óriás lakótelepek árnyékában pusztuló régi városok egy korszak végét jelzik. A nyugati társadalmak "poszt-indusztriális" korszak beköszöntéséről beszélnek és az újkonzervativizmus hullámain a kultúra csaknem minden területén megjelennek a "poszt-modern" törekvések. A modern építészetet képviselő második generáció elöregszik és a harmadik generáció éles támadást indít, a funkcionalizmus ellen.

5.1. Az urbánus hagyományok újjáéledése

A poszt-modern építészeti kritika mindenképp előtérbe hozta azt, ami a modernizmus szemébe, hogy szétrombolták az utcák és terek évezredek át kialakult hagyományát, elpusztították történelmi örökségünket és az építészetet a házgyártó ipar érdekeinek szolgáltatták ki. És mivel a múlt öröksége az évezredek során felgyülemlett tapasztalatok és ismeretek tárháza is, az építészet megújulásához e tárház újra fölfedezésén keresztül vezet út. Az amerikai Cornell Egyetemen már 1963-tól kezdődően kutatásokat végeznek a városi szövet újraértelmezése céljából és ennek nyomán kialakul a kontextualizmus. Az alaklélektan fogalmainak felhasználásával kimutatják, hogy a formák és jelentésük érzékelése elválaszthatatlan a háttér, a "kontextus" érzékelésétől. A városi szövet esetében ez azt jelenti, hogy a tereket csak a tömegekhez való viszonyukban és megfordítva: az épített tömegeket csak az általuk közrezárt terekkel együtt vagyunk képesek felfogni. A modernizmus fotótechnikai értelemben kifordította a hagyományos városi szövetet, vagyis az udvarok, terek és utcák helyére tette az épületeket és az épületek helyét üresen hagyta. Ezzel azonban mindkét elem elvesztette jelentését, ami szabadon úszó épületek összefüggéstelen halmazához és a zárt, érzékelhető tér teljes felolvadásához vezetett.

A kontextualista szemlélet gyakorlati alkalmazása az új racionalizmushoz, azon belül is a Tendenza csoport munkásságához kapcsolódik. Köztük elméleti munkásságukkal is kiemelkednek Leon és Robert Krier, akik egyidejűleg a funkcionalizmus legádázabb bírálói is. Az államilag kisajátított funkcionalizmussal először csak egy idealisztikus világot állíthattak szembe, aminek eszmeiségét számtalan rajzon mutatták be. E rajzok konkrét helyszínekre kidolgozott provokatív városépítészeti javaslatok.⁵⁵ Munkáikban sajátosan keverednek Haussmann Párizsának múlt századi sugárútjai és tömbjei az ókori klasszikus építészet hagyományaival, de utalásként megidéznek a felvilágosodás korának monumentalizmusát, vagy Mussolini korának racionalizmusát is. Ez a városépítészeti eklektika ugyanakkor összekapcsolódik a tagolt városszerkezetre vonatkozó, többek közt W. Morrisra visszavezethető eszmékkel. Robert Krier könyvet ír a városi tér elméletéről, amiben

szinte a felvilágosodás korának enciklopédiáihoz hasonlóan rendszerezi az utcákat és tereket.⁵⁶ A klasszicizmushoz, mint egyetemes európai stílushoz való kapcsolódás miatt Aldo Rossi vállalja a formalizmus vádját, sőt, egyik elméleti munkájában kifejti, hogy az építészet mindig is két végletes felfogás között vergődött: a formalizmus és a realizmus között. A formalizmus eszerint egy adott stílus egyetemes jellegű érvényesítése, ami Európában csak a klasszikus hagyományokban gyökerezhet. A realizmus ezzel szemben mindig az adott földrajzi és kulturális környezet tényleges építészeti nyelve, ami az Európán kívüli kultúrák hagyományainak megfelelően sokféle lehet.

5.2. A realizmus

A realizmus filozófiáját először Roberto Venturi amerikai építész vállalta föl, aki már a 60-as években megjelent könyveiben arról ír, hogy olyan épületeket és olyan környezetet kell teremteni, ami az ott élő emberek számára érthető nyelven beszél és azt mondja, amit hallani akarnak. Felhívja a figyelmet azokra az új, spontán módon létrejött környezeti formációkra, mint amit pl. a szuburbok, az autópályák mentén kialakult különös települési tájak, vagy Las Vegas éjszakai reklámvilága képvisel.⁵⁷ Mindezek valóságos világot és "realista" építészetet képviselnek. A világ építési tevékenységének több mint 80%-a nem hivatásos építészek közreműködésével folyik. Legfőbb ideje, hogy elismerjük az emberek jogát saját kulturális környezetük meghatározására. Aldo van Eyck holland építész szerint minden más, kívülről jövő modell erőltetése társadalomellenes, vagyis helyi fajirtás, ami csak az embereket hagyja élve. Ezért támogatja azokat a megmozdulásokat, amelyek célja egy-egy történelmi városrész megmentése a profitéhes bulldózerekkel szemben.

A realizmus filozófiája legérettebben Christopher Alexander munkásságában jut kifejezésre. Híres könyveiben⁵⁸ egy olyan építészet és környezetkultúra mellett tör lándzsát, amelyik felszabadítja az emberekben rejlő ősi építési képességeket és megszabadítja a szakmát évszázados elítéleteitől. Ennek a spontán építészetnek a központi kategóriái a "pattern"-ek, azok az ősi környezetminták, amelyek a mindennapos élet sokféle helyzeteinek generációk hosszú során át kidolgozott megoldásai. A szobától a szomszédságig számtalan ilyen környezetminta él bennünk, de ezek mindegyike szoros függvénye a konkrét földrajzi, éghajlati adottságoknak, valamint a kulturális és társadalmi hagyományoknak. Az építész feladata nem több, mint e minták tudatosítása és az építkezők hozzásegítése, hogy ezeket alkalmazzák. Alexander értékrendszerében nem nehéz fölfedezni azt a hagyományt, amit száz évvel ezelőtt W. Morris indított el. Ő is az apró részletekből építkező kézműves kultúra humanizáló hatásában, valamint a kulturális környezet folyamatosságában hitt. Elég messze kerültünk a modern építészet ideájától, de végül is mindkettő hit kérdésévé vált. Az egyiknél a jövőben, a másikkal a múltban kell hinnünk. Minden esetre Alexander esetében az építészet feloldódik egy idealizált középkori spontaneitásba. Míg Doxiadisnál a globális nézőpontból nem lehetett kivenni a részleteket, itt a részletek mágiája takarja el az egészet.

6.0. A TÖRTÉNELEM TANULSÁGA A MÁBAN (Összefoglaló)

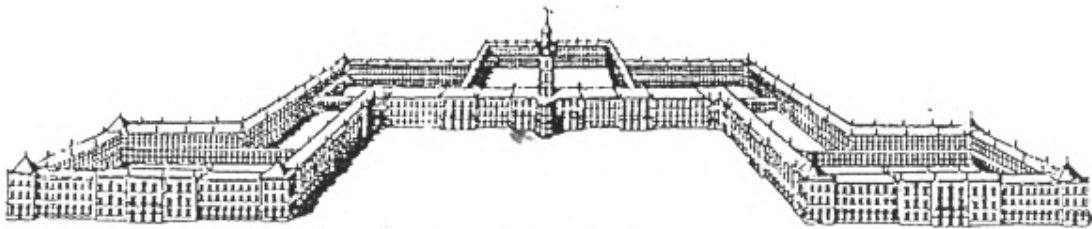
Az urbanisztikai gondolkodás másfél évszázados története az ipari forradalom nyomán tönkrement város megújításának érdekében tett erőfeszítések drámai története. A drámai feszültséget az hozta létre, hogy a menekülés, a mindent előlről kezdeni akarás és az újjászületés, a megújulás, valamint a kulturális tradíciók fenntartásának stratégiai állandó harcban álltak egymással. E harc kimenetele mindvégig kétséges volt, de a küzdelmet végül is nem egyetlen irányzat nyerte meg, hanem az a belátás, hogy a különböző környezeti kultúrák mindegyikének joga van a létezéshez és lehet egyeseknek szép vagy csúnya, másoknak kellemes vagy visszataszító, de végül is együtt teszik környezetünket gazdaggá,

termékenyítően ellentmondásossá és többértelművé. Nem véletlenül fedezik fel a 70-es évek teoretikusai azt, hogy a város: kollázs. Különböző jellegű, megjelenésű és felfogású, különböző korokból származó környezeti kultúrák egymás mellettisége. Kollázs volt már az ókori Róma is, ahol a császárfórumokon békésen megfértek egymással Jupiter és Isis temploma, a bérházak nyomora és a Colosseum, a birodalmi építészet és a provinciák egzotikuma. De ha jól megnézzük, még a mi Dunaiújvárosunk is kollázs, ahol a falu mellett reprezentatív jellegű sztálinista kulisszák mögött angol kertvárost idéző modern telepek élnek és mindezt kiegészíti az elmúlt 40 év városépítési irányzatainak panoptikuma. És valószínű, hogy ezért is elevenebb, élőbb város, mint egy hasonló nagyságrendű, de egyetlen átfogó, homogén rendszer szerint felépült lakótelep. Nem kell hitet tennünk egyik mellett sem a másik rovására, mert mindegyik otthona lehet valakinek. Amit tennünk lehet és kell is, az e sokféleség, védelme, ápolása és jobbá tétele, valamint az egymás mellett élésükből fakadó problémák megoldása. Nem kell közös nevezőre hozni az urbánus, városellenes, utópisztikus vagy kertvárosi ideológiákat, mert az evolúció nem tette fölöslegessé az amőbát és az ember együtt él azokkal a fajokkal, amelyekből származik. Minden valószínűség szerint a jövőben is a legkülönbözőbb környezeti kultúrák élnek majd békésen - vagy békétlenül - egymás mellett és fennmaradásuk értelme nem az lesz, hogy egyszer majd mindegyik eljut egy ideális állapotra, hanem az, hogy megőrizhetik az élet gazdagságának, egyediségének és alkotó sokféleségének értékét. Ha az egyetemes világvárost úgy foghatjuk fel, mint mindezen értékek foglatát és egyben szimbólumát, akkor hihetünk benne.

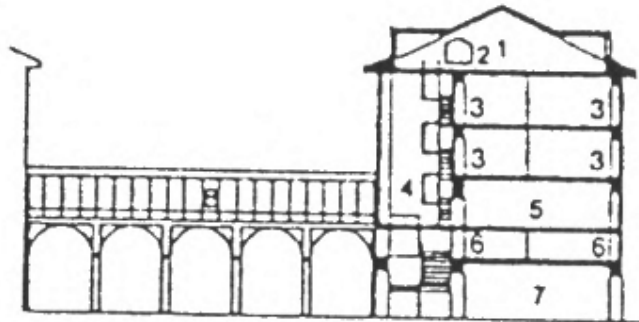
Szövegközi hivatkozások és ábragyűjtemény

1. Robert Owen ideális ipari falvai, amelyek benépesíthetnék az egész földet.

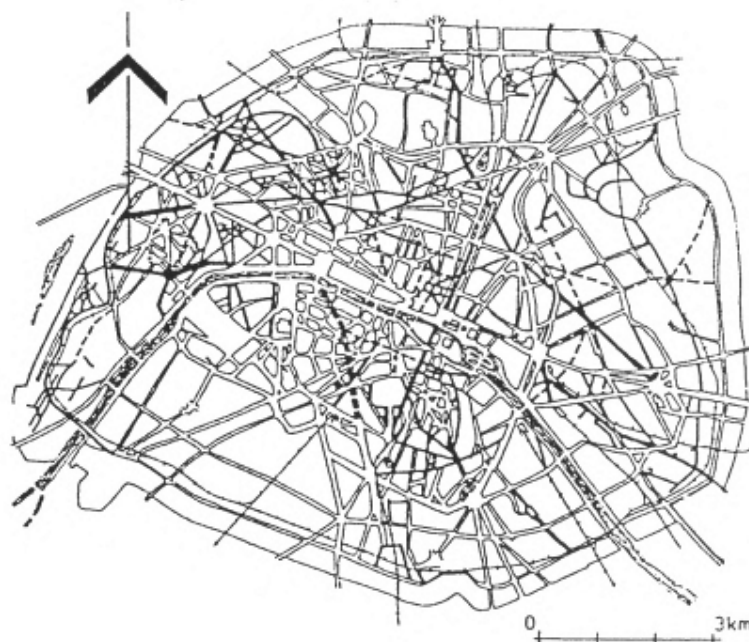

2. Charles Fourier falansztere, mint a kastély társadalmasított formája. A „város a házban” elgondolás első megnyilvánulása

3. Charles Fourier falanszterének metszete:

1. Tetőtér cellákkal
2. Víz tározó
3. Lakások
4. Galéria
5. Közösségi helységek
6. Mezzanin gyermekek részére
7. Raktár és kocsi tároló
8. A két épületszárnyat összekötő híd

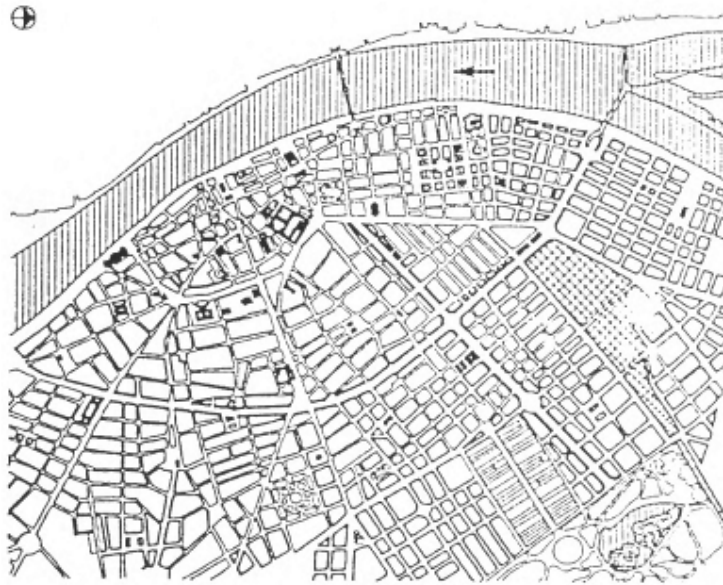
4. Párizs átépítése III. Napoleon idején Haussmann prefektus irányítása alatt. Az új sugárutak csapásokat vágnak a középkori eredetű város rengetegében.

5. A bécsi Ring a középkori várfalrendszer helyén. A Ring két oldalát kísérő reprezentatív jellegű, szimmetrikus elrendezésű középületek feudális palotákat idéznek.

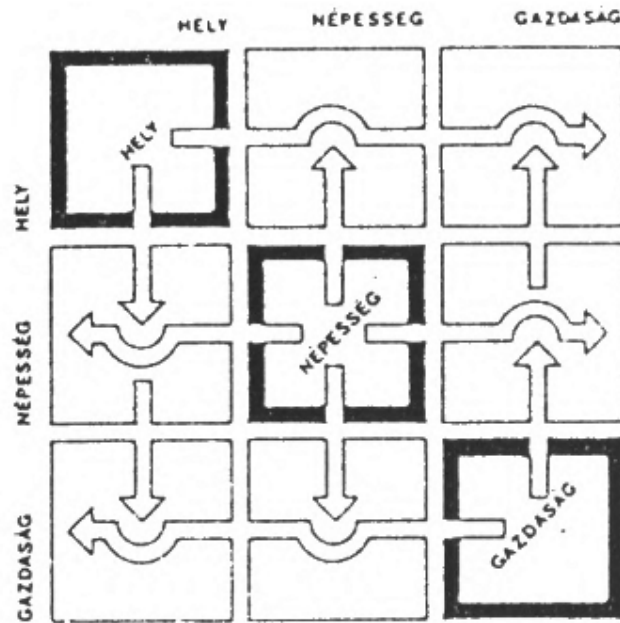

6. Barcelona fejlesztésének terve 1859-ből. Az amerikai jellegű sakktábla alaprajzi rendszer a meglévő települések közti térséget tölti ki.

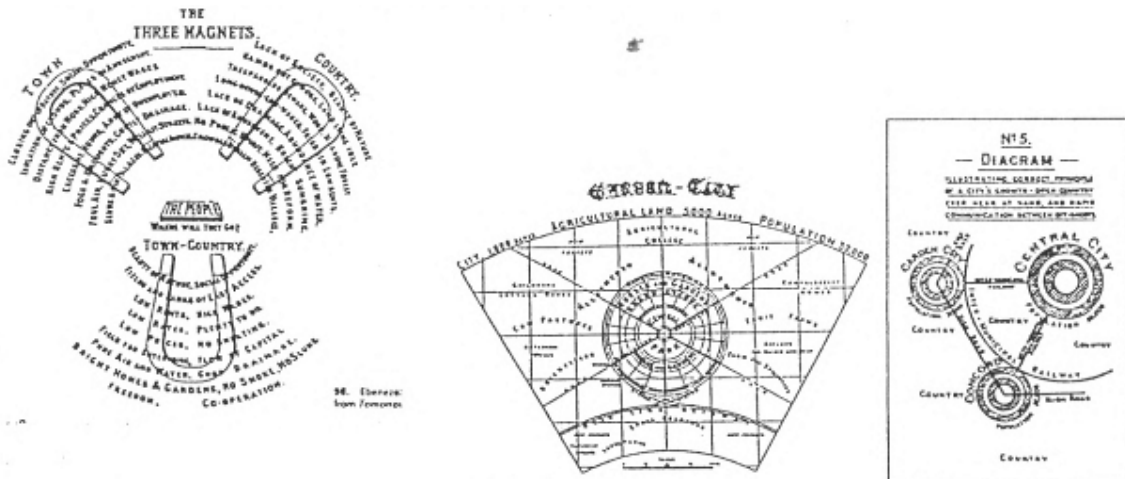
7. Pest szabályozási terve 1871-ben. A térképen a vastag vonalak az újonnan nyitandó utak szabályozási vonalait jelzik.

8. Camillo Sitte: Der Stadtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Wien, 1889.

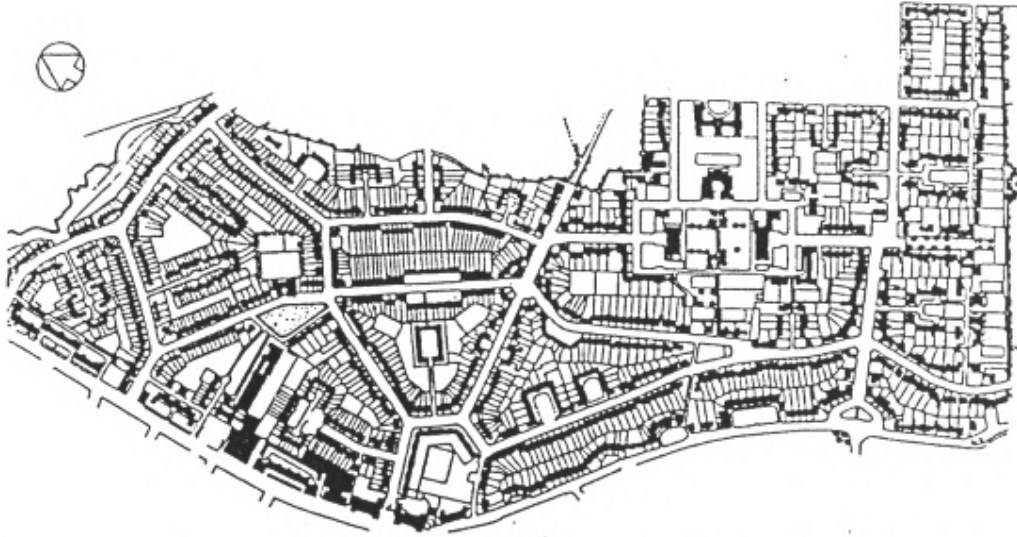

9. Patrick Geddes: Cities in evolution. London, 1945. Az ábra a híres diagramot mutatja az emberi környezet dinamikus ökológiai egységéről. A diagram értelmezéséhez I. Vidor Ferenc(szerk.): Urbanisztika – válogatott tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1979.

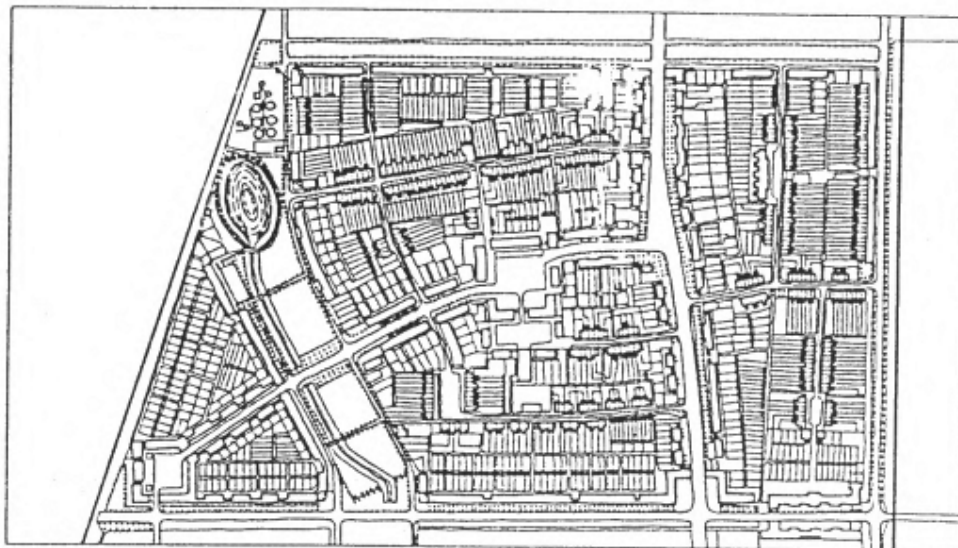
10. Ebenezer Howard: a három mágnes. A bal felső a város, a jobb felső a vidék előnyeit és hátrányait foglalja össze, míg az alsó mágnes a kertvárost jelképezi, amelyik a két környezeti típus előnyeit házasítja össze.

11. A kertváros szövetség sémája. Az egyes települések nagyságrendje korlátozott (40-50 ezer fő), köztük széles mezőgazdasági területsáv akadályozza meg az összenövést.

12. Részlet a Parker és Unwin cég egyik legsikeresebb tervéből: Hamlet Hampstead kertvárosias szuburb London mellett, 1906.

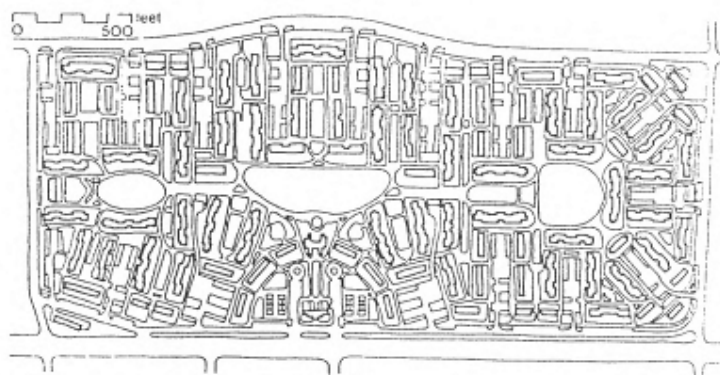
13. Paul Schmitthenner: Staaken kertváros, Berlin, 1914. A középkori kisváros-ideál természetes módon párosul a kertváros eszméjének közép-európai hagyományaival.

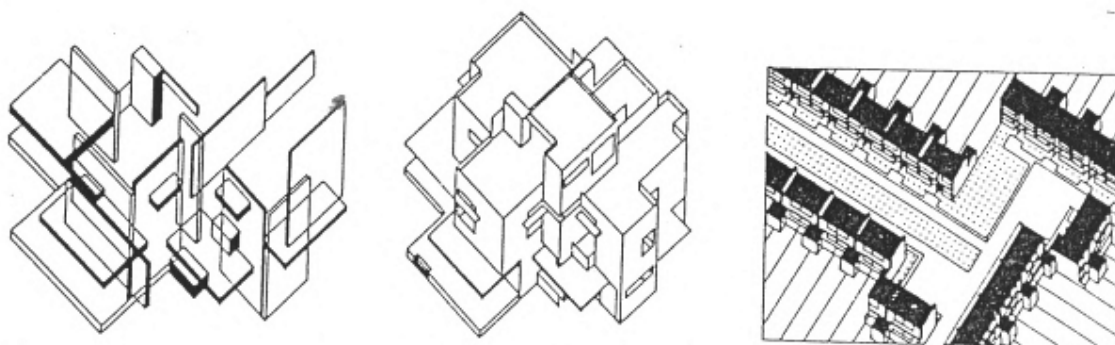
14. C. Stein és H. Wright: Radbum kertváros terve, Fairlawn, New Jersey, N. Y., 1928. A terv az elválasztott forgalmi rendszer első megvalósult példája.

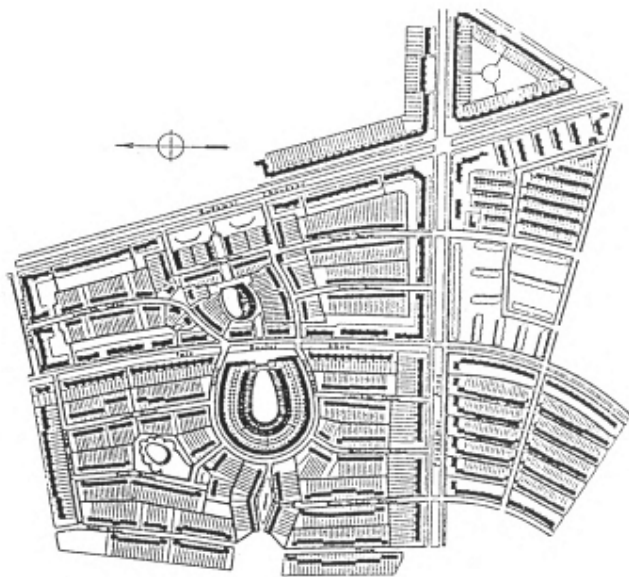
15. Clarence Perry amerikai építész sémája 1928-ból a szomszédsági egység kialakításának elvéről. Az egység belső úthálózata nem teszi lehetővé átmenő forgalom kialakulását.

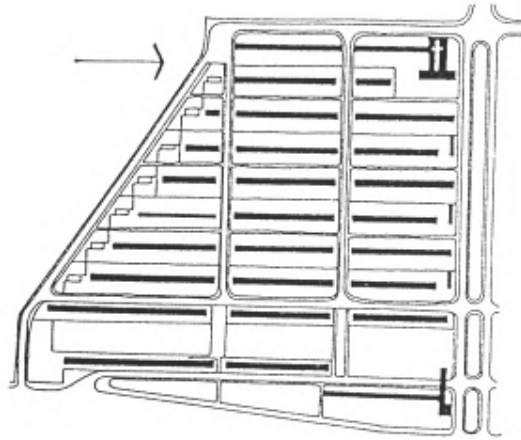
16. C Stein: Baldwin Hills Village, Los Angeles, California, 1941. Az elválasztott forgalmi rendszer és a szomszédság egyesítéséből származó „szupertömb” egyik példája.

17. Az első két ábra Theo van Doesburg és Cor van Eesteren(De Stijl csoport) lakóépület tanulmánya 1923-ból, ahol az analitikus megközelítés tervezési elvévé válik. A harmadik ábra W. Gropius tervének részlete a dessai Bauhaus telepről, ami az előző szemlélet városépítészeti megfelelője.

18. Bruno Taut berlini Hufeisensiedlung lakótelepének beépítési terve(1925). A terven még megfigyelhetők a kertváros hagyomány városépítészeti törekvései.

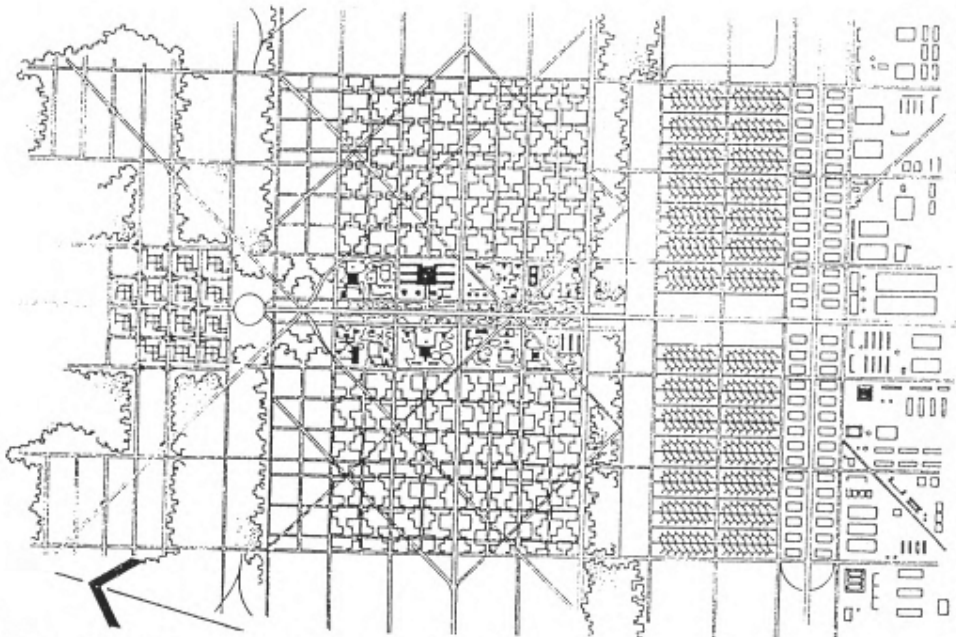
19. Walter Gropius: Dammerstock lakótelep terve, Karlsruhe, 1928. A racionális építészet diadala: az ideálisnak tartott tájolás meghatározza a beépítést.

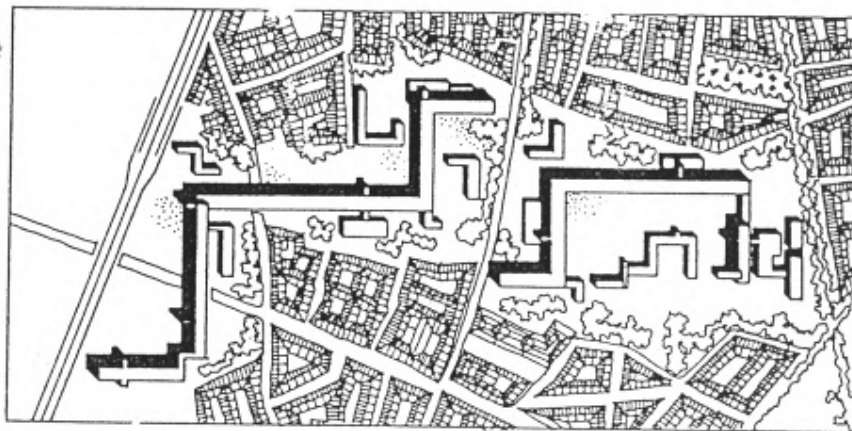
20. Kommunházból összerakott város terve a Szovjetúnióban. A Vesznyin fivérek javaslata Kuznyeck szocialista város kialakítására 1930-ban. A terv a kommunaház-csoportokat városépítészeti modulként kezeli.

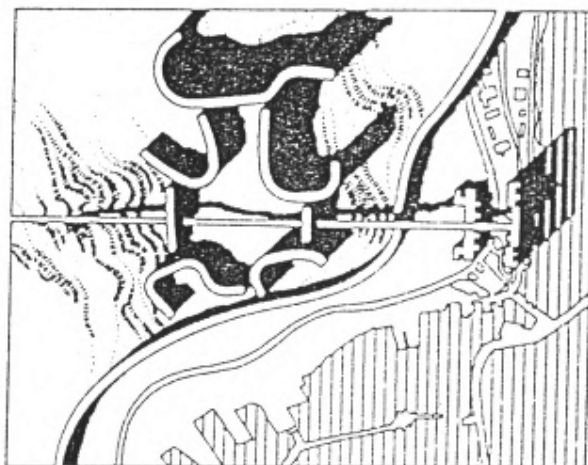
21. Le Corbusier elképzelése a „függőleges kertváros” alapsejtjéről, amit „unité”-nek nevez. A terv a „város a házban” gondolat szellemes építészeti megfogalmazása.

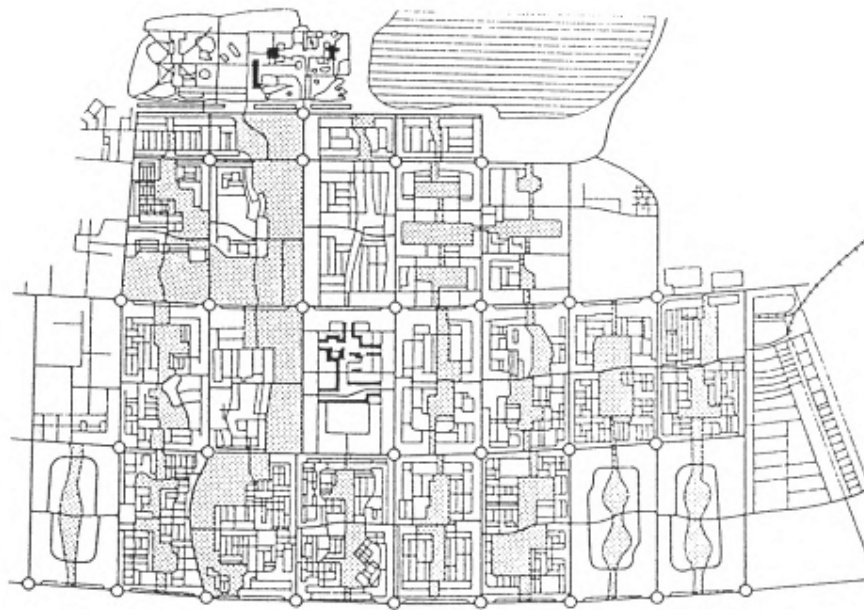
22. Le Corbusier: 3 milliós nagyváros ideál-terve, az u.n. „sugározó város”(1935). A terven jól meg lehet figyelni a funkcionális övezetek szigorú térbeli elválasztását, a racionális térszervezést és az ipari formákra utaló beépítés ismétlődő elemeit. A terven az amerikai hatás is érzékelhető.

23. Le Corbusier: Un îlot insalubre. Javaslat Párizs egy „egészségtelen sziget”-ének átépítésére. A rajz nem hagy kétséget afelől, hogy az egész városra ez a sors vár.

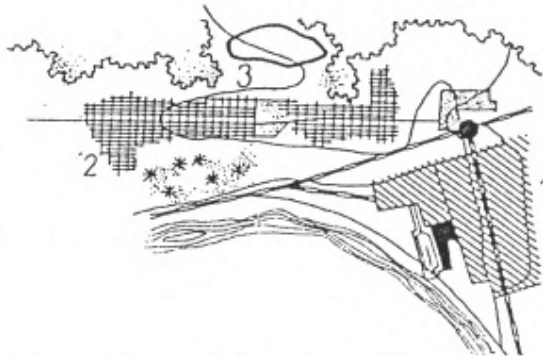

24. Le Corbusier algiri terveiben egy új tervezői szemléletet mutat be. Monumentális térplasztika a Földközi tenger partján. A hosszú, átlós épület tetején autót halad.

25. Chandigarh, 1950. Az új város azonos méretű egységekből áll, amiket a közlekedés és a zöldterületi rendszer köt össze. Az igazgatási központ a várostesten kívülre kerül ugyanúgy, mint a sugárzó város esetén.

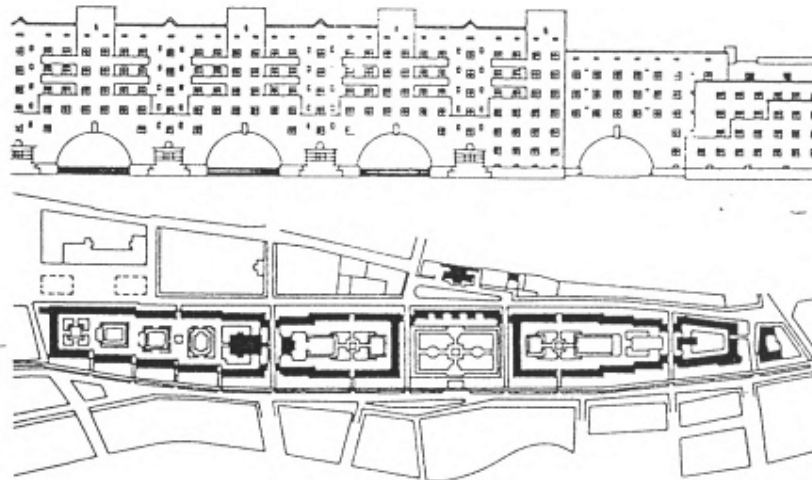
26. Az Athéni Charta teljes szövege magyarul eddig csak a Magyar Építőművészek Szövetségének Elméleti Közleményében jelent meg Németh Tibor György fordításában, 1979-ben. Részleteket I. Vidor Ferenc említett a kötetében is.

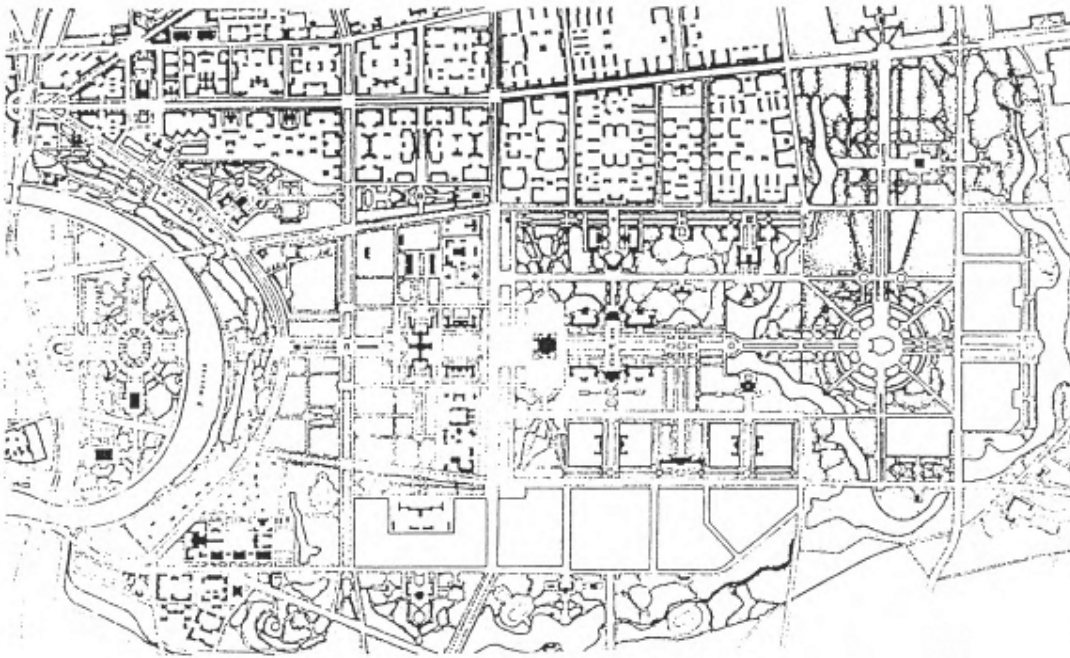
27. Tony Garnier ideális ipari kisvárosának terve 1902-ből. A rajz összefüggő és a lakóterülettől elválasztott iparterületet is ábrázol. A terv a modern városépítés előfutárának tekinthető.

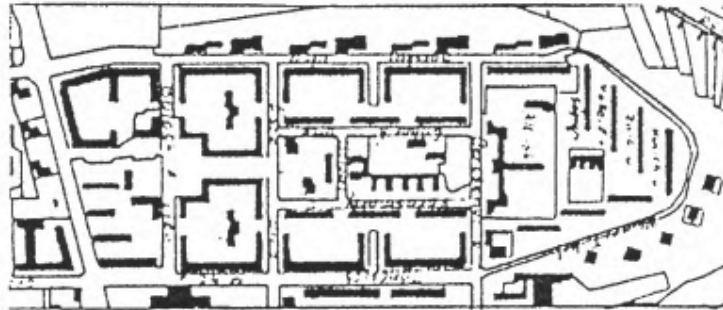
28. H. Petrus Berlage: távlati kép Amsterdam déli városrészének tervéből, 1917. A hosszúkás és keskeny tömbök a középkori Amsterdam jellegzetes tömbjeiről utalnak. Az első keretes beépítés Európában.

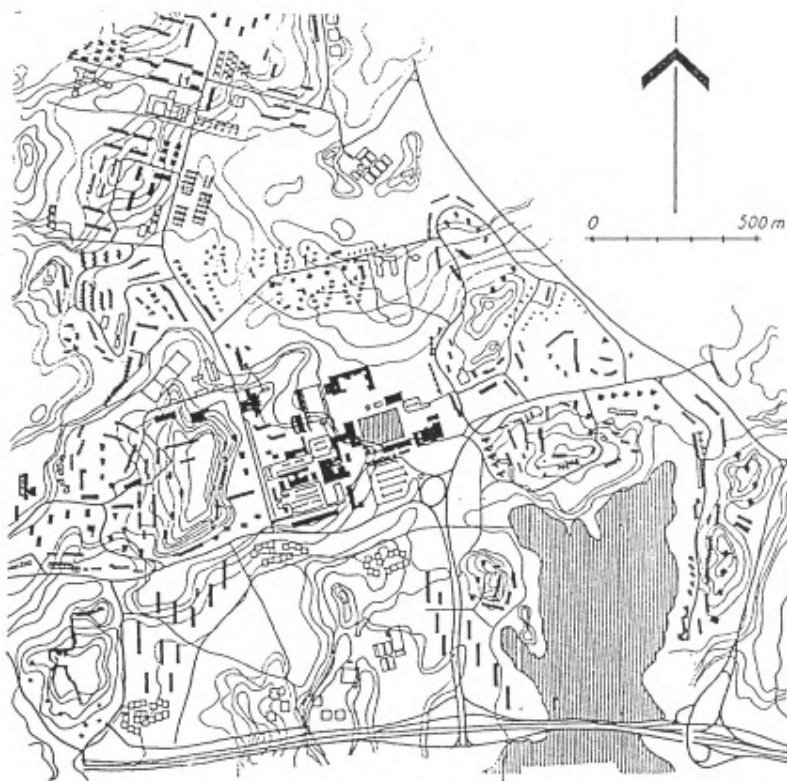
29. A Karl Max Hof beépítése és homlokzati részlete Bécs, 1929. A keretes beépítés továbbfejlesztése: a tömbudvarokban alapfokú szolgáltatásokat helyeznek el.

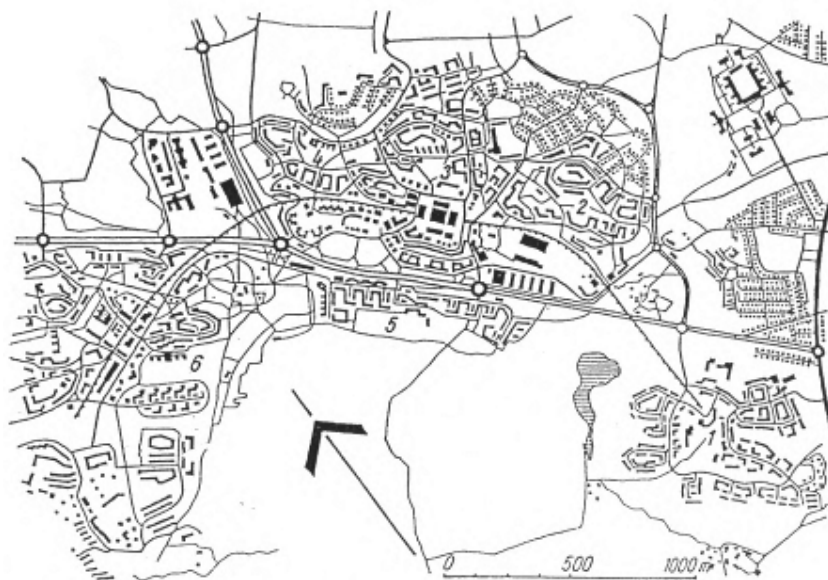
30. Moszkva déli városrészének térképe (részlet). A hatalmas park és a benne úszó magasház városellenes, a lakótömbök megnyitott keretes beépítése urbánus hagyományokat idéz.

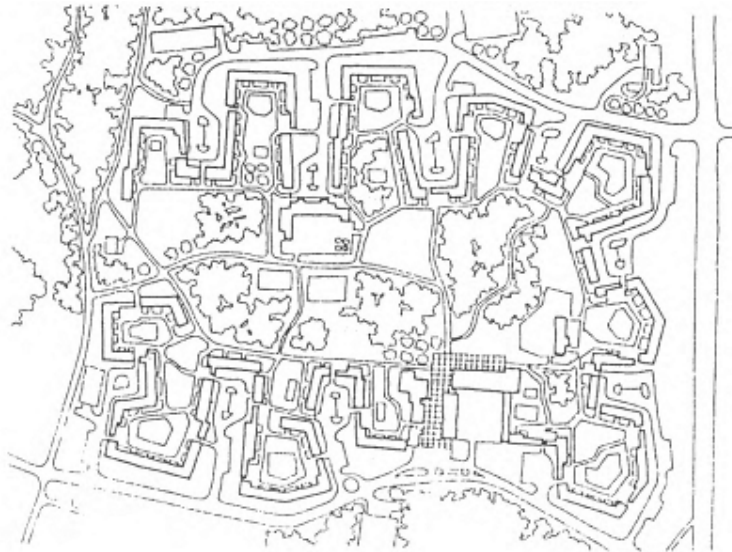
31. Dunaújváros 2. üteme a „szocialista realizmus” hazai megnyilvánulásának első példája. Megnyitott keretes beépítés szimmetriatengelyek alkalmazásával.

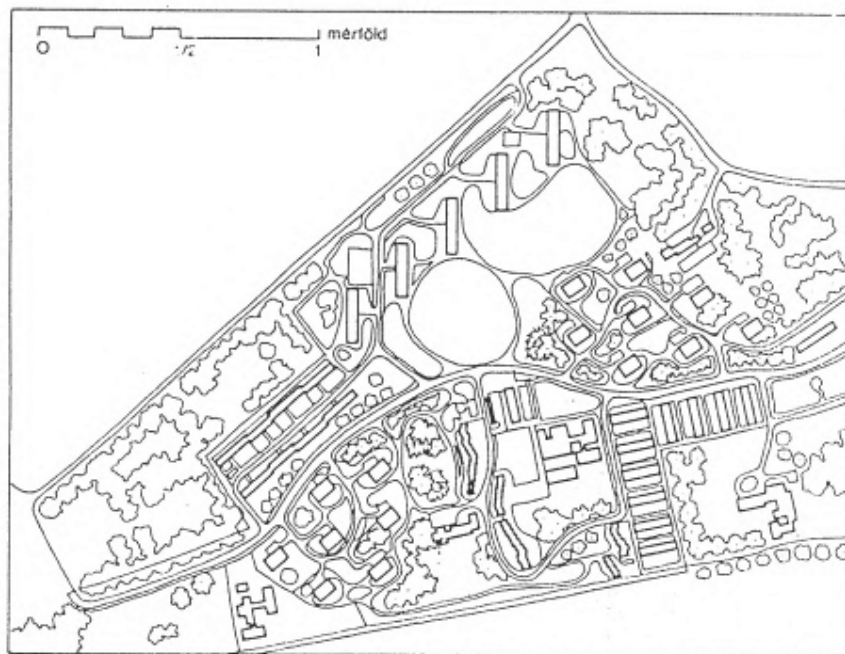
32. Helsinki egyik kertvárosias új bolygóvárosa, Tapiola. Az egyszerű, laza sávházás beépítés a terephez és tájhoz alkalmazkodik.

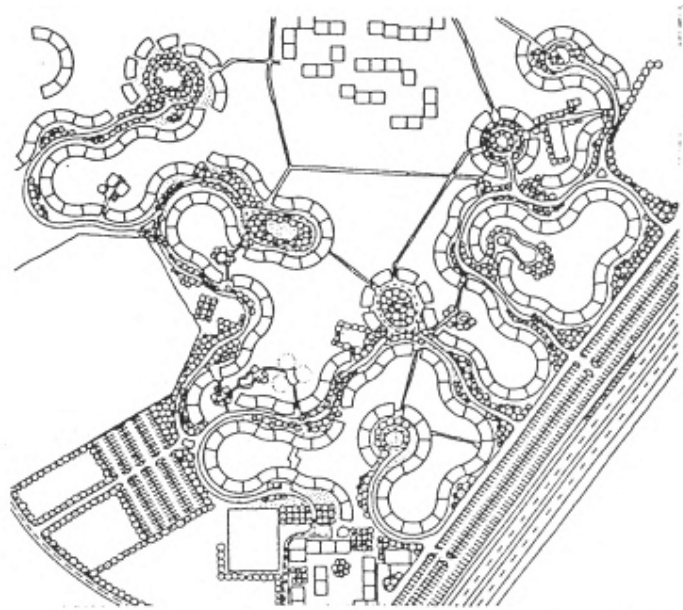
33. Stockholm egyik bolygóvárosa, Vällingby sűrűbb beépítésű, mint Tapiola. Az épületek félig zárt udvarokat képeznek. A terephez és a tájhoz való igazodás itt is megfigyelhető.

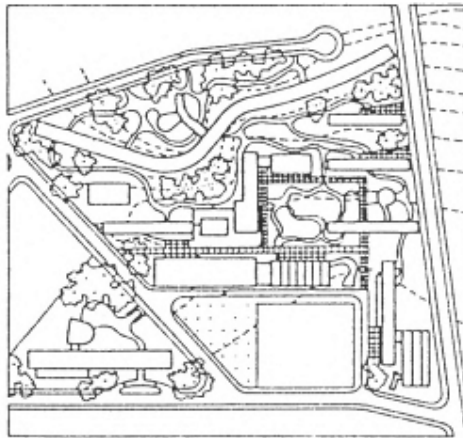
34. Baronbackarna svéd lakótelep, 1954, Örebro. Az elválasztott forgalmi rendszer és a kertvárosias, félig zárt udvaros meander - beépítés egyik legszebb példája.

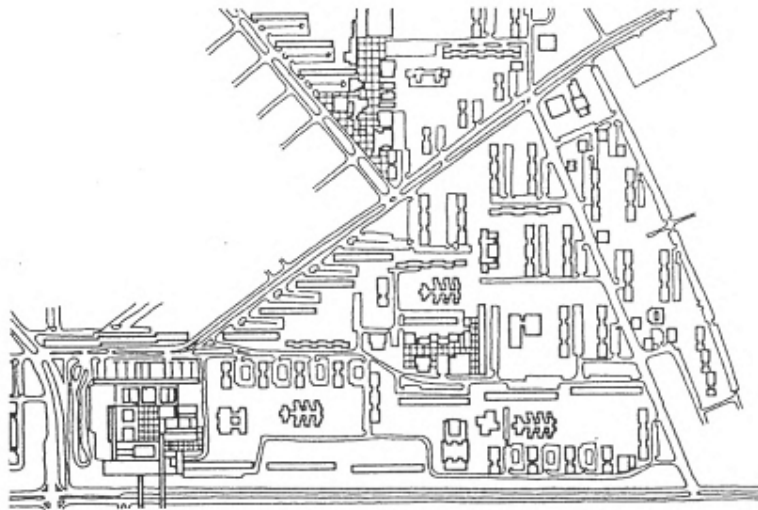
35. A kertvárosi hagyományok és a telepszerű beépítés egyik legsikeresebb ötvözetete a Roehampton Court lakótelep Londonban(1950).

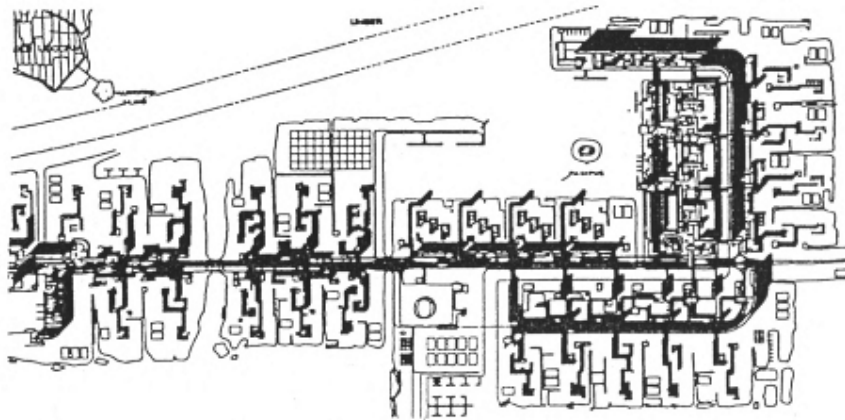
36. Az „utcától megszabadított településtervezés egyik kísérlete az „ortogonális kultúra” feloldására: La Grande Borne a Grigny lakótelep Franciaországban (1968).

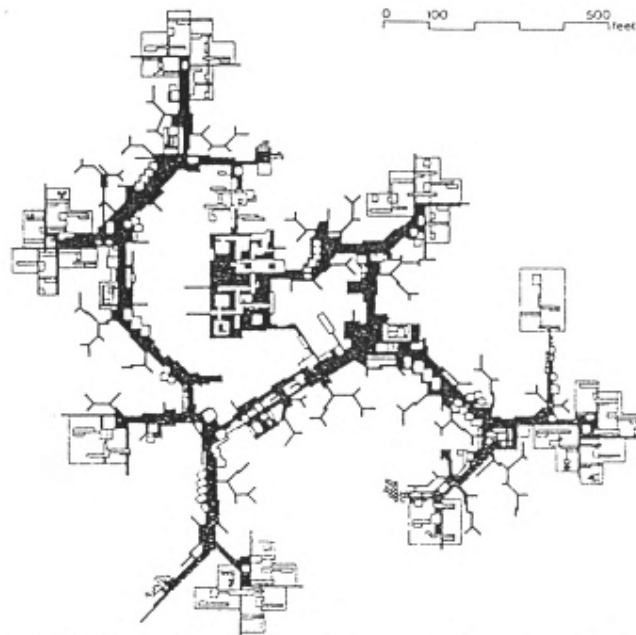
37. Le Corbusier tanítványok Brazíliában: E Reidy festői lakótelepe Rio de Janeiro mellett. Pedregulho, 1947. A monumentális térplasztika a lakótelepet nem ismétlődő elemekből építi fel, hanem egyetlen kompozíciós egységnek tekinti.

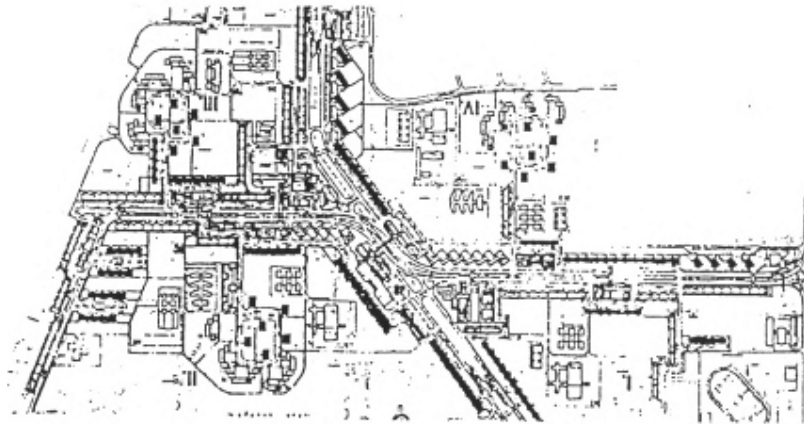
38. Középmagas beépítésű lakótelep Budapesten: Zugló, 1965. Tervezője Mester Árpád. Az utcahálózatnak csak kiszolgáló szerep jut.

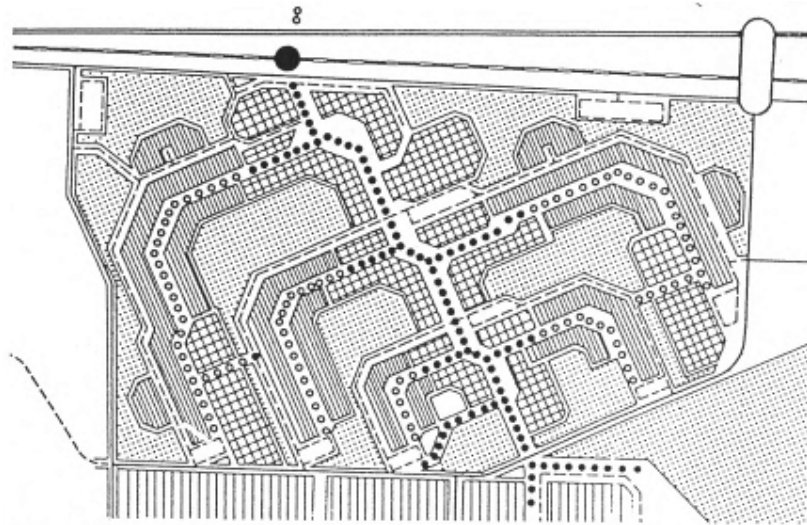
39. A lineáris koncentráció elve Bakema terveiben egy halcsontvázra emlékeztető alaprajzi rendszert hoz létre. A „Pampus terv” (1965) Amsterdam bővítését a tengertől visszahódított u.n. poldereken oldja meg.

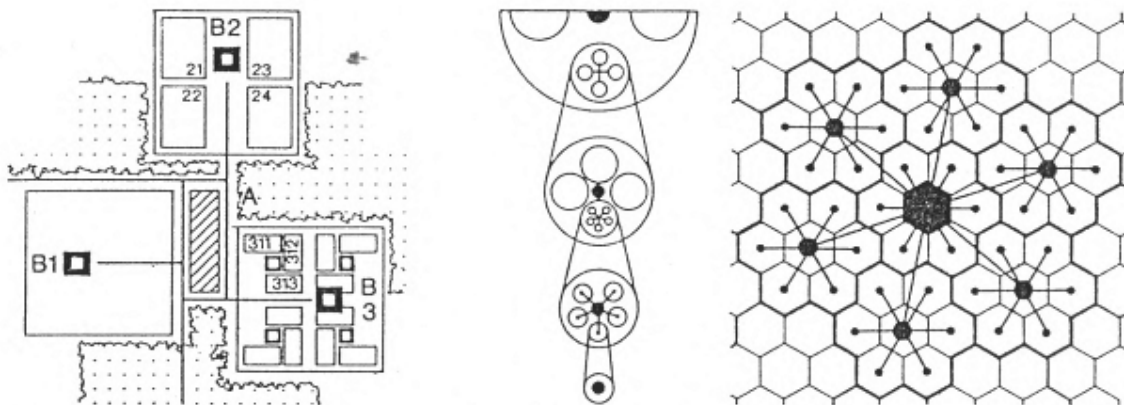
40. Candilis-Josic-Woods: Toulouse le Mirailles óriás-lakótelep (1964). A terv a város összefüggő gyalogos zónáját ábrázolja. Az épületek a gyalogoz zóna fölött helyezkednek el. A rajz az organikus városi szövet iránti nosztalgiáról árulkodik.

41. Az újrákospalotai lakótelep a Team 10 hatásának első megnyilvánulása Magyarországon (1965). Tervezői Mester Árpád és Tenke Tibor.

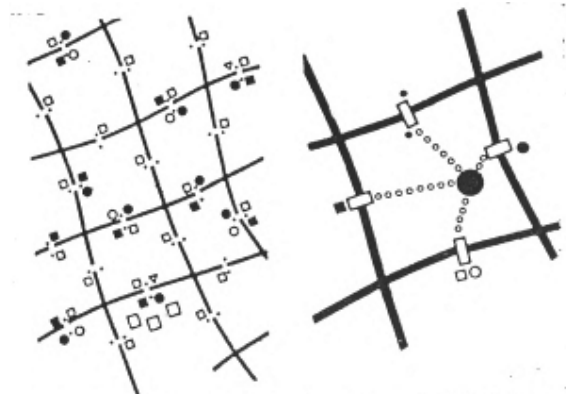
42. A Békásmegyeri lakótelep 2. üteme Budapesten a Team 10 tervezési módszerének szinte a „barokk”-ját képviseli. A terület felhasználási séma a szerkezeti rendszert mutatja. Tervezője Molnár Attila.

43. A lakóterület egységek rendszerének hazai modellje. A hierarchikus térbeli és ellátási rendszer a falu-kisváros –középváros idealizált regionális modelljét ismétli meg koncentrált városias környezetben.

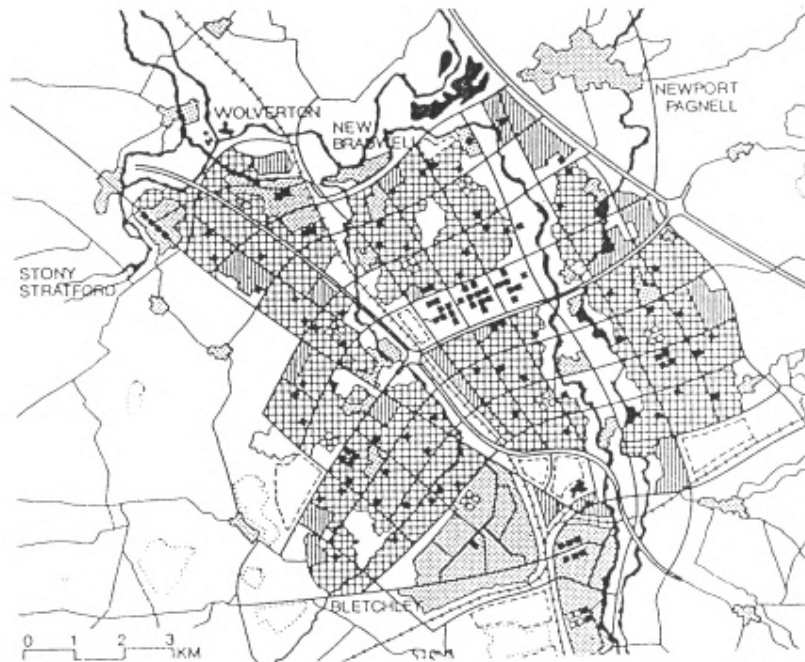
44. A II. világháború utáni első angol új város generáció egyik legsikeresebb képviselője: Harlow. Terület felhasználási sémája a tagolt városszerkezet elvét és a szomszédsági egységének hierarchiáját tükrözi.

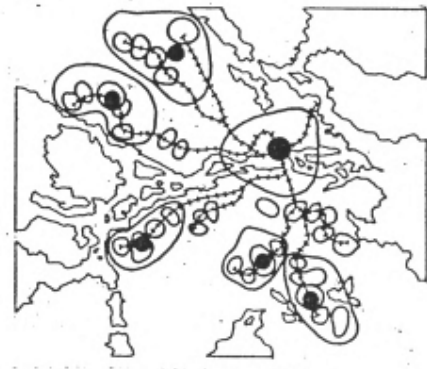
45. Milton Keynes-ben a szomszédsági rendszer elve a teljes egészében feloldódik a főközlekedési hálózatok csomópontjaiban telepített u.n. „aktivitási centrumok”-ban. Egy területi egységben belül gyalogosan négy alközpontot is el lehet érni.

46. Az első Nagy London terv sémája (1944). A beépített területet körülvevő széles zöld övezetet (green belt) alvó- és bolygóvárosok gyűrűje követi.

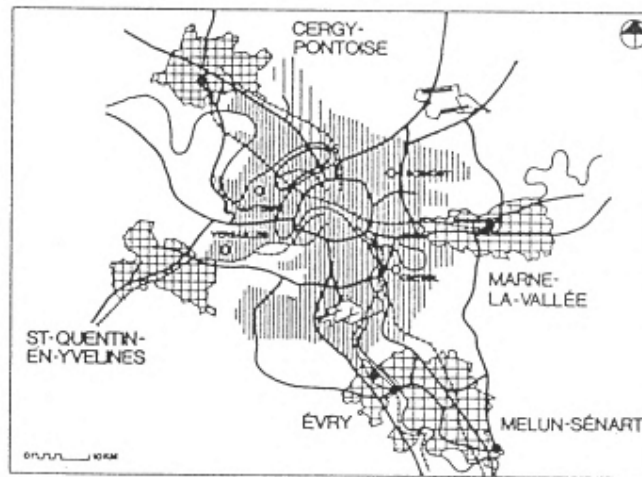
47. Milton Keynes a 4. angol új város generáció képviselője (1968). Az egyenletes, közel 1x1 km-es főközlekedési háló egy nagyobb összefüggő területet olvaszt össze egyetlen szuburbánus települési tájjá. A meglévő települések a hálózat csomópontjaira kerülnek.

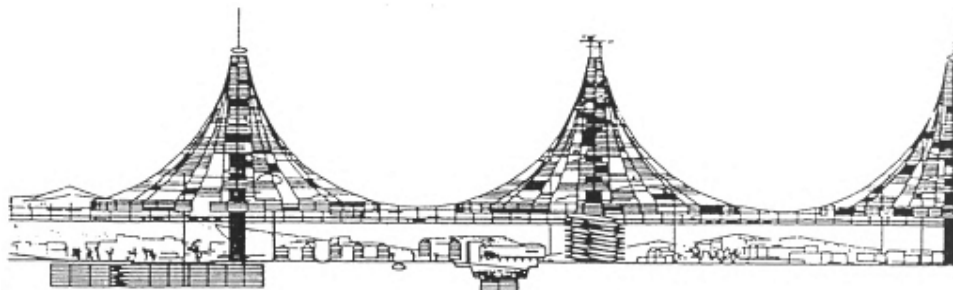
48. Stockholm decentralizált nagyváros fejlesztési koncepciója (1952) a londoni mintát követi. Az új városokat elővárosi gyorsvasutak kötik össze a fővárossal.

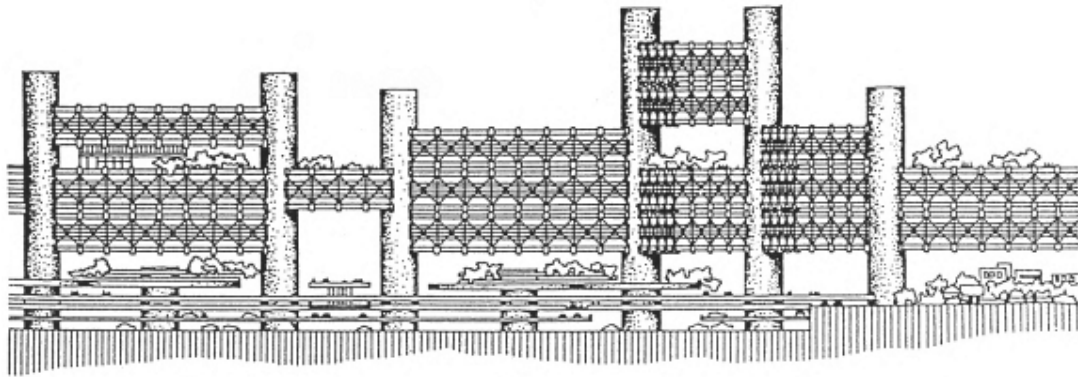
49. A koppenhágai u.n. „ötujjas” terv (1947). A fejlesztés a történelmi városból sugárirányban kifelé haladó főutak mentén, a tömegközlekedés csomópontjainál láncterű fürtökben történik.

50. A páriszi fejlesztési terv (1964) a lineáris és decentralizált fejlesztés ötvözeté. Az egyes kiemelt fejlesztési térségekben a meglévő kisebb-nagyobb település-részek integrációjára kerül sor, egyben a túlterhelt történelmi központ tehermentesítésére, decentrumok épülnek.

51. Példa a 60-as évek „urban fiction” irodalmából: Paul Maymont sátorvárosa, az „Új Saint Michel”.

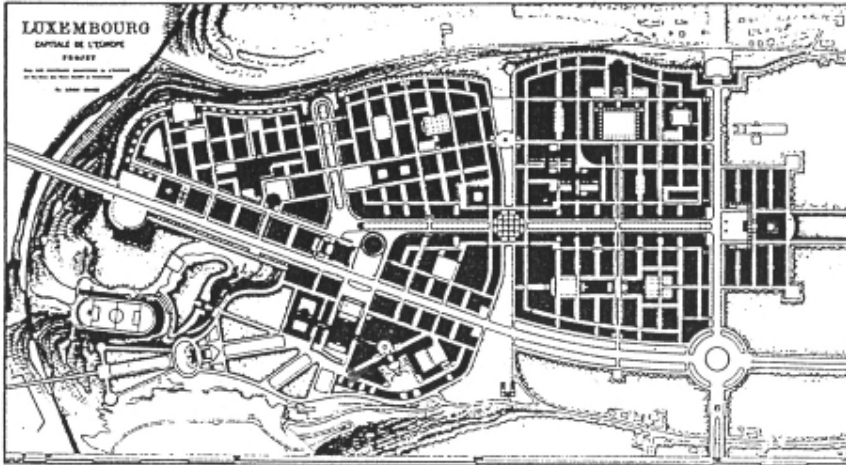
52. Kenzo Tange metabolista terve Tokió bővítésére a tokiói öböl felett (1960): az oszlopperenda elv városléptékű felnagyítása.

53. Moshe Safdie: „Habitat 67”. A nőtt város iránti nosztalgia, mint az ideális város egyik ihletője.

54. C. Doxiadis előrejelzése az európai urbanizációnak a 60-as években megfigyelhető tendenciái alapján: az ökumenopolisz kezdetei.

55. Leon Krier terve Luxemburg átépítésére (1981). A terv a múlt századi párizsi városépítéset nosztalgiájából táplálkozik, egyben a funkcionalizmus kritikája.

56. Robert Krier: Urban space. London, Academy Editions, 1979.

57. Roberto Venturi: Összetettség és ellntmondás az építészetben. Corvina, 1986.

58. Christopher Alexander: The Timeless Way of Building. New York, Oxford University Press, 1979.

